

Familjehemsföräldrars behov av stöd från socialtjänsten

Familjehemsföräldrars välmående påverkar det placerade barnet

Eva-Lena Edholm

Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap

Examensarbete 15 Hp

D-opsats

Barn- och ungdomsvetenskap IV, magisterkurs, 30 Hp

Vårterminen 2011

handledare: Eva Berglund

Examinator: Karin Aronsson

Stockholms
universitet

Jag vill framföra ett stort tack till de två personer som haft störst betydelse för att jag kunnat slutföra denna uppsats:

Min handledare Eva Berglund, barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen Stockholms universitet och Maria Leijon, norrländskt bollplank och en klippa på akademiska formuleringar.

Jag är också oerhört tacksam att jag har fått intervjuat alla dessa familjehemsföräldrar och fått tagit del av deras vardag och kloka åsikter.

Jag vill också tacka Carina Olsson, Suzie Urasaki och Ylwa Sundell för allt stöd under denna hektiska vår. Och utan Joacim Edholm som tog hand om det vardagliga familjelivet medan jag skrev som intensivast, hade det aldrig gått. Tack!

Och sist av allt, en stor kram till de härligaste ungarna i världen: Saga, Tor och Vira.

Eva-Lena Edholm 27 maj 2011

Sammanfattning

I studien intervjuades 23 familjehemsföräldrar, med en stor variation i geografisk spridning, i vilka socialtjänster de får uppdrag från samt variation i den tid de verkat som familjehem, och detta faktum gör att studiens trovärdighet och tillförlitlighet är hög eftersom familjehemsföräldrarnas berättelser om uppdraget som familjehemsförälder och önskningar, trots denna variation, till många delar stämmer överens. Bland de problem som nämns är det inte en person som anser att arvodet ska höjas, utan det är nästan alla och alla såg det utifrån möjligheten att bli ett bättre familjehem för det placerade barnet. Det var många familjehemsföräldrar som ansåg att avlastning behövs för att få en möjlighet till återhämtning.

De intervjuade familjehemsföräldrarna fick frågan hur socialtjänsten kan göra uppdraget meningsfullt, hanterbart och begripligt för dem och svaret på den frågan sammanfattar mycket av det som kom fram i resultatet. De flesta familjehemsföräldrarna svarade att det viktigaste var att socialsekreteraren var trevlig, välutbildad, hade erfarenhet och var kontaktbar; att det fanns någon som de kunde få råd av när de behövde hjälp och att socialtjänsten förstod familjehemmets behov av stöd. Genom att höja arvodet, få utbildning och handledning samt att informationen om det placerade barnet är så korrekt som möjligt gör uppdraget både hanterbart och begripligt. Familjehemsföräldrarna behöver information för att få insikt i det placerade barnets behov och hur de kan bemöta barnet på ett bra sätt. Att hjälpa utsatta barn är oftast det som ger en känsla av att uppdraget är meningsfullt för familjehemsföräldrarna.

Nyckelord

Familjehem, familjehemsföräldrar, systemteori, salutogenes, salutogent förhållningssätt, KASAM, Socialtjänsten.

Abstract

In this study, 23 foster parents have been interviewed, with a great diversity in geographical dispersion, which social services they receive assignments from and variation in the time they served as foster homes. This fact makes the study's credibility and reliability high because the foster family parents' stories about the role of foster parents and wishes, despite this variation, many parts are consistent. Among the problems mentioned, there is not only one person who believes that the fee should be raised, in fact it is almost everyone, and everyone saw it from the possibility of becoming a better family for the child placed. There were many foster parents who felt that relief is needed to get a chance to recover. The interviewed foster parents were asked how social services can make the assignment more meaningful, manageable and comprehensible to them and the answer to that question sums up much of what came up in the results. Most foster parents responded that it was important that the social worker was nice, well-educated, had experience and were available; that there was someone they could get advice from when they needed assistance and that social services understood the foster parents need for support. By raising the fee, receive training and guidance and getting accurate information about the placed child, makes the task both manageable and comprehensible. Foster home parents need information to gain insight into the placed child's needs and how to deal with the child in a good way. Helping vulnerable children is often what gives the foster parents a sense of meaningfulness to the assignment.

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	1
Definition av begrepp	2
Bakgrund	3
Samhällets ansvar för barn.....	3
Barn som placeras inom familjehemsvården.....	4
Familjehem	4
Utredning av familjehem.....	4
Uppdraget som familjehem.	5
Familjehemsuppdragets påverkan på de biologiska barnen	6
Anknytning	6
Förälder utan möjlighet att fatta viktiga beslut	7
Vårdnadsöverflyttning	7
Socialtjänstens insatser för familjehemmen	8
Utbildning av familjehem	9
Arvode och omkostnader.	10
Familjehem är ett uppdrag, inget arbete.....	11
Teoretiska utgångspunkter	12
Systemteori	12
Salutogent förhållningssätt	13
Metod	15
Val av forskningsmetod.	15
Litteratursökning	15
Urval	16
Etiska överväganden	16
Intervju	16
Transkribering och analys av data.....	17
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.	18
Resultat	19
Presentation av respondenter	19
Familjehemsföräldrarnas erfarenheter av bemötandet från socialtjänsten.....	19
Mindre bra bemötande från socialsekreterare	20
Bra bemötande från socialsekreterare	21
Utbildning och handledning	22

Vårdnadsöverflyttning	23
Relationen till de biologiska föräldrarna	23
Avlastning.....	23
Familjehemsföräldrarnas behov av stöd från socialtjänsten.	25
Bemötande från socialtjänsten	26
Utbildning och handledning	26
Arvode, inkomstbortfall och arbetslöshetsförsäkring	24
De biologiska föräldrarna	27
Avlastning.....	28
Arvode, omkostnader och inkomstbortfall	29
Diskussion	31
Resultatsammanfattning	31
Resultatet kopplat till tidigare forskning.	32
Utredning och föräldrautbildning för familjehem	32
Information.....	33
Behov av stöd	34
Vidareutbildning och handledning	34
Socialnämndens beslut bygger på socialsekreterarens rapporter	36
Vårdnadsöverflyttning	36
Avlastning.....	38
Arvode och omkostnader	38
Familjehem ett arbete	39
Sammanfattning	40
Resultat kopplat till systemteori och salutogent förhållningsätt	41
Utbildning och handledning	41
Underbelastning och överbelastning	42
Förälder utan beslutanderätt	42
Sammanfattning	42
Metoddiskussion	43
Slutsats	43
Förslag till ytterligare forskning	44
Referenser	46
Bilagor	48

Inledning

Samhället behöver familjehem, men det finns svårigheter med rekryteringen av nya familjer. För att utveckla familjehemsvården behövs en inblick i hur det verkligen är att vara familjehem, och familjehemsföräldrar är de som är mest insatta i hur behovet av stöd ser ut. Det finns lagar, rapporter och riktlinjer för hur socialtjänsten ska bemöta familjehemmen, men ingen rikstäckande handlingsplan utan kommunerna får själva tolka det som står skrivet. Detta innebär att det är stora skillnader i Sveriges familjehemsvård, men ändå så lika. I den här studien ingår 23 familjehemsföräldrar med stor spridning geografiskt, åldersmässigt, utbildningsnivå, erfarenhet av att vara familjehem och likväl finns en stor samstämmighet i upplevelse av det befintliga stödet som socialtjänsten erbjuder och hur familjehemsföräldrarna själva önskar att stödet utformas.

I denna studie finns barnperspektivet ständigt närvarande, även om familjehemsföräldrarna står i fokus. Familjehemsföräldrar kan liknas vid en sambandslänk mellan socialtjänsten, skola, övriga myndigheter, biologiska föräldrarna och det placerade barnet. Antonovsky(2005) myntade begreppet salutogenes, det är ett hälsofrämjande synsätt som strävar efter att undersöka vad det är som gör att det fungerar bra för människor. Genom att arbeta utifrån ett salutogent perspektiv kan socialtjänsten få en insikt i vad som är meningsfullt, begripligt och hanterbart för familjehemsföräldrar i deras interaktion med de placerade barnen, skola, biologiska föräldrar och socialtjänsten. Då familjehemsföräldrars behov av stöd för att lyckas med placeringen synliggörs och respekteras, blir arbetet både motiverande och funktionellt för alla berörda parter. Vilket leder till en utveckling av kvaliteten på familjehemsvården, gör arbetet attraktivt och detta gynnar i slutändan barn och ungdomar som är i behov av samhällets stöd.

Syfte och frågeställningar

I dagens Sverige ökar antalet barn och ungdomar som behöver socialtjänstens vård, och samtidigt finns det svårigheter i att rekrytera nya familjehem. Denna studie har som syfte att ge en inblick i familjehemsföräldrars upplevelse av det stöd som erbjuds från socialtjänsten och de önskemål om stöd som finns utifrån familjehemmens verklighet, så att barn i familjehem får en optimal omvårdnad.

- 1) Hur upplever familjehemsföräldrar det befintliga stödet från socialtjänsten?
- 2) Vilka är familjehemsföräldrarnas behov av stöd enligt dem själva?

Min förhoppning är att genom att få en fördjupad insikt i familjehemsföräldrars uppfattning av vad som exempelvis stärker hanterbarheten och begripligheten i deras uppdrag, kan socialtjänsten bättre både stödja och motivera familjer att ta emot och engagera sig i utsatta barn och ungdomar.

Definition av begrepp

Familjehem – Fosterhem - I tidigare forskning och i internationell litteratur används ofta termerna ”fosterhem”, ”fosterbarn” och ”fosterföräldrar”. Socialtjänstlagen [SoL] (2001:453) använder numera begreppen ”familjehem”, ”familjehemsplacerat barn” och ”familjehemsföräldrar”, och det är också de benämningar som oftast används i dagens samhälle vilket gör det naturligt att använda familjehemsbegreppet i denna studie.

Uppdraget som familjehem - I socialtjänstförordningen definieras familjehem ”som ett hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt”. (Riksdagens revisorer, 2001, Rapport 2001/02: 16)

Vård med placering enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU- LVU-vård är en tvångsvårdinsats med placering som görs av 2 och/eller 3 §§ lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, (LVU, 1990: 52).

Vård med placering enligt Socialtjänstlagen, SoL - Vård med placering utanför det egna hemmet, som sker med vårdnadshavares godkännande, och beslutas enligt 6 kap. 1§socialtjänstlagen, (SoL, 2001:453)

Arvode – Uppdraget som familjehem ersätts med ett arvode som varierar i storlek beroende på hur omfattande arbetsinsatsen bedöms vara. Arvodet är en skattepliktig inkomst, som beskattas som inkomst av tjänst. Uppdraget ger dock inte rätt till semesterlön eller semesterersättning. Arvodet är sjukpenninggrundande och pensionsgrundande. Det berättigar däremot inte till tjänstepension. Tiden med familjehemsuppdraget ger inte rätt till A-kassa(Utdrag från SKL:s cirkulär 10:73, 72, 71.).

Omkostnader – Omkostnadsersättningen är till för att täcka de merkostnader som familjehemmet får för det placerade barnet. Ersättningen utgörs dels av en åldersfördelad schablon, som kallas grundkostnad, dels av tilläggskostnader som beräknas individuellt (Utdrag från SKL:s cirkulär 10:73, 72, 71.).

Avlastning – Någon annan person har ansvaret för omvårdnaden av det placerade barnet så att den kärnfamiljen i familjehemmet får tid för återhämtning (Egen definition).

Vårdnadsöverflyttning – ”När ett barn har varit placerat i samma familjehem i tre år ska nämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning till Familjehemmet” (6 kap 7 o 8 §§ SoL, 13 § LVU). Familjehemmet får vårdnaden och därmed beslutsrätt när det gäller det placerade barnet, ersättning utgår fortfarande från socialtjänsten.

Avtal – I ett avtal skrivs arvode, omkostnad och uppsägningstid. Det går också att förhandla sig till avlastning och betald ledighet (Egen definition).

Hem för vård eller boende, HVB - Institutioner inom socialtjänsten, huvudsakligen för barn och ungdom med sociala problem eller för missbrukare av alkohol eller narkotika (Egen definition).

Bakgrund

För att beskriva vad familjehemsuppdraget innebär utifrån familjehemsföräldrars perspektiv samt hur de lagar och riktlinjer som styr påverkar familjehemsvården kommer jag här att redogöra för internationell och nationell forskning, litteratur samt de lagar, rapporter och riktlinjer som är av relevans för studien.

Det finns många studier där utgångspunkten är familjehemsföräldrars upplevelse av att vara familjehem, och inspirationen till min studie kommer från Brown (2007) som i sin undersökning frågade 63 kanadensiska familjehemsföräldrar: ”Vad behöver du för att det ska bli en lyckad fosterhemsplacering?”

Samhällets ansvar för barn.

Enligt föräldrabalken(1949:381, 6 kap. 1 och 2 §§ FB) har barn som lever i Sverige rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Om vårdnadshavaren, som oftast är den biologiska föräldern, inte kan ansvara för att barnet får sina behov tillgodosedda och barnet utsätts för brister i omvårdnaden som kränkande behandling, fysisk och psykisk bestraffning, eller det förekommer andra allvarliga brister har socialtjänsten rätt att ta över omsorgen för barnet. Föräldrabalken är oerhört stark och gäller före socialtjänstlagen, men om det förekommer brister har socialtjänsten det övergripande ansvaret att arbeta uppsökande och förebyggande för att säkerställa att barn och ungdomar har trygga och goda uppväxtförhållanden (5 kap. 1 § SoL). Det yttersta ansvaret för alla utredningar samt att personal som arbetar med dessa ärenden har lämplig utbildning och erfarenhet ligger hos socialnämnden i varje kommun (11 kap. 1 § och 3kap.3 § SoL). Utredningar som rör barn och unga ska ha högsta prioritet och det finns inget skäl att hävda att resursbrist utgör ett hinder då det ska enligt Socialstyrelsen finnas ett rimligt utrymme för att genomföra alla utredningar (Socialstyrelsen, artikelnummer: 2006-101-6)

De barn som placeras i familjehem kan kategoriseras i två huvudgrupper, de som far illa i sin hemmiljö och de som utsätter sig själv för riskfyllt beteende. Ibland kan bägge kategorierna vara aktuella för ett visst barn. Placeringen styrs av två lagar; 1) socialtjänstlagen (SoL) som bygger på frivillighet och samverkan med föräldrarna. Det är inte nödvändigtvis omsorgsbrist som avgör att ett barn behöver placeras i familjehem. En familjehemsplacering kan även vara nödvändig vid vårdnadshavares sjukdom eller död. 2) Lagen om vård av unga (LVU) är en lag där placeringen sker i form av tvångsåtgärder. Beslut om LVU fattas av Förvaltningsrätten på ansökan av kommunens Socialnämnd. Övriga beslut som rör placeringsform och vårdens innehåll tas av socialnämnden (Socialstyrelsen, artikelnummer: 2006-101-6). Socialnämnden ska var sjätte månad göra ett övervägande om det placerade barnet fortfarande är i fortsatt behov av vård (6 kap. 8 § SoL och 13 § andra stycket LVU).

Barn som placeras inom familjehemsvården

De barn och ungdomar som placeras inom familjehemsvården är en mycket heterogen grupp. Åldersmässigt sprider de sig från nyfödda och till ungdomar som behöver slutföra gymnasiet, och i stort sett alla har blivit omhändertagna på grund av bristande hemmiljö eller eget beteende. De erfarenheter som barnet har med sig in i familjehemmet har stor betydelse för barnets välbefinnande. Barnens bild av vuxna och den egna självbilden kan ha påverkats av föräldrar som missbrukar, har psykiska sjukdomar, som begått brott i form av misshandel eller sexuella övergrepp (Riksdagens revisorer, Rapport 2001/02: 16). Inom aktuell internationell forskning beskrivs de placerade barnen ofta som traumatiserade av extrema uppväxtförhållanden och även av separationen från de biologiska föräldrarna. Barnen kan ha såväl känslomässiga som beteendemässiga problem i form av bland annat aggressioner och svårigheter med kamratrelationer. Många placerade barn har också inlärningssvårigheter, låg självkänsla och är impulsiva (Murray, Southerland, Farmer och Ballentine, 2009; Cherry, Orme och Rhodes, 2009; Denuwelaere och Brackes, 2007; Van Camp, Montgomery, Vollmer, Kosarek, Happe, Burgos och Manzollilo, 2008.) Kyhle Westermarck (2009) väljer i sin avhandling att utifrån samstämmig forskning använda termerna beteende- och antisociala problem med risk för ogynnsam utveckling för att beskriva de ungdomar som är högprioriterade av Sveriges socialtjänster.

Familjehem

Utredning av familjehem

Enligt SoL ligger ansvaret att rekrytera, utreda och säkerställa kvalitén på vården i familjehemmen hos kommunerna. Det innebär att kommunerna själva avgör hur familjehemsvården ska prioriteras inom respektive ansvarsområde, vilket leder till stora skillnader i kommunernas arbetssätt (Socialstyrelsen, art. 2011-1-11).

När socialtjänsten i Sverige ska rekrytera och utreda familjehem används som regel två metoder:

- 1) Kälvestensmetoden som funnits i ungefär 30 år och fortfarande är den mest använda. Föräldrarna intervjuas separat, intervjuverktyget är halvstrukturerade djupintervjuer som tar upp ämnen som personlig och relationsmässig historik samt familjens samspel, rollfördelning och kommunikation. Intervjuerna är ofta fyra timmar långa och därefter tolkas svaren av speciellt utbildad personal.
- 2) PRIDE (Parents Resources for Information Development and Education) har använts i ungefär 15 år. Det är en omfattande metod som innehåller både utredning och utbildning. Utbildningen sker i grupp där familjehemsföräldrarna diskuterar tillsammans, det ingår även inlevelseövningar och utgör normalt 10 sammankomster som är ungefär 3 timmar.

Det har inte skett någon utvärdering av dessa två metoder (Riksdagens revisorer, 2001). Om den första utredningen ger ett positivt resultat tar socialsekreteraren kontakt med eventuella referenser och begär utdrag från polisens misstanke- och belastningsregister, kronofogdemyndighetens register samt socialtjänstens socialregister (Socialstyrelsen, art. 2011-1-11).

Socialstyrelsen har fått uppdrag av regeringen att utveckla ett nytt bedömningssystem som ska användas vid rekryteringen av familjehem. Socialstyrelsen har gett ut rapporten ”Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem” (art. 2011-1-11) som redogör för arbetet med att utveckla det nya bedömningssystemet. Socialstyrelsen menar att många av de barn och ungdomar som placeras har allvarliga beteendeproblem, vilket leder till ökade krav på familjehemsföräldrars kompetens och därmed behövs ett nytt nationellt bedömningssystem som ska användas i det initiala skeendet innan en djuputredning inleds. De som utformat bedömningsinstrumentet är medveten om att det behövs uppföljning och jämförande studier för att utforska om detta instrument faktiskt leder till bättre resultat för barn och ungdomar inom familjehemsvården.

Det nya bedömningsinstrumentet är en så kallad självskattningsskala, vilket betyder att den tilltänkte familjehemsföräldern anger hur olika påståenden överensstämmer med dem och med familjehemmet. Inledningsvis ska viktiga riskfaktorer för barn identifieras, det innebär att den vuxne exempelvis ska kryssa i om den haft fysiska eller psykiska besvär under de senaste fem åren. Sedan ska det undersökas om familjehemmet kan tillgodose barnet när det gäller exempelvis att stödja barnet i skolarbetet och ansvara för barnets fysiska/psykiska hälsa, slutligen så ska den vuxne kryssa i vad som är anledningen till att den vill bli familjehem, och den sökandes uppfattning om uppfostringsstrategier, samt vilket ansvar familjehemmet kan ta för samarbete med socialtjänsten, skola och biologiska föräldrar (Socialstyrelsen, art. 2011-1-11).

Det svenska sättet att utreda familjehem är betydligt ytligare än till exempel i USA, där nästan alla fosterhem behöver ha licens för att ta emot barn och ungdomar. Enligt Cherry, Orme och Rhodes (2009) behöver fosterföräldrar i USA genomgå en utbildning som varierar från sex till fyrtiofem timmars undervisning i de olika staterna, för att få licens. Dessutom behövs mellan fyra till tjugo timmars vidareutbildning för fosterhemmen, under de tre år som licensen gäller. Den som vill bli fosterförälder skall vara över 21 år, får inte ha kriminell- eller barnskyddsbelastning, ska ha en aktuell första hjälpen-utbildning och genomgå kurser i HIV- och AIDS-vård. Dessutom behöver hemmet genomgå en hälso-, brand- och säkerhetsinspektion. Det ska också finnas adekvat utrymme för fosterbarnet i bostaden.

Uppdraget som familjehem.

När en familj väljer att bli familjehem, går de från att vara privat familj till en del av offentligheten. Det är många aktörer och olika bestämmelser som styr uppdraget som familjehem.

I socialtjänstförordningen definieras familjehem ”som ett hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt” (Riksdagens revisorer, Rapport 2001/02: 16). Enligt socialstyrelsen (2010) är familjehemsvård den form av insats som används mest och anses vara den bästa vårdformen för barn- och ungdomar som behöver vård utanför det egna hemmet. Anledningen till att familjehemsplacering anses ge bättre förutsättningar för barnets emotionella utveckling än vård på intuition, är att familjelivet med vuxna föräldraersättare ger möjlighet till känslomässiga relationer och anknytning.

Höjer (2001) har i sin avhandling ”fosterfamiljens inre liv” undersökt vad det innebär när en vanlig familj blir familjehem, och i studien deltog 366 stycken respondenter. Utifrån resultatet i denna avhandling presenteras det typiska familjehemmet som familjer boende på landsbygden eller i små orter, de vuxna i familjen lever i ett stabilt och långvarigt förhållande, utbildningsnivån är enligt Höjer lägre än genomsnittet i Sverige. De svenska familjehemmen organiserar sitt vardagsliv enligt en

traditionell modell där kvinnan bär huvudansvaret för hemmet och omsorgen av barnen, och det är också i hög grad kvinnan som är initiativtagare till familjehemsplaceringen, det är också fler kvinnor än män som säger sig vilja ge omsorg och ta ansvar för andra barn än de egna. De intervjuade i Höjers avhandling menar dock att familjehemsuppdraget fört föräldrarna närmare varandra och beskriver i positiva ordalag upplevelsen av att vara ett team.

Höjer menar att i dagens samhälle kan den moderna människan känna sig pressad eftersom det finns ett starkt tryck från både omgivningen, media och på det individuella planet, att livet ska ha ett meningsfullt innehåll och människor vill kunna förverkliga sig själva. Föräldraskapet i familjehem kan innebära en sådan belönande utmaning. Människor som väljer att bli familjehemsförälder har ofta ett så kallat omsorgsoverskott och motiveras av att de upplever sig ha resurser som de vill använda för att hjälpa andra människor och då i synnerhet barn. Det är en livsstil som i huvudsak kännetecknas av att barn och omsorg, och familjelivet är det som upplevs som meningen med livet (Höjer 2001).

Familjehemsuppdragets påverkan på de biologiska barnen

Det har forskats en hel del på hur biologiska barnen påverkas av att leva i ett familjehem. Twigg (1995, refererad i Nordenfors, 2006) beskriver att det finns en skillnad i hur de biologiska barnen upplever sin position gentemot det placerade barnet. Flickor har en tendens att vara mer omhändertagande och vårdande medan pojkar har en större benägenhet att ta avstånd från familjehemsbarnet. Fox (2001, refererad i Nordenfors, 2006) vars studie visar att de biologiska barnen ofta har negativa känslor kring det placerade barnets beteende som till exempel: konflikter, humörsvingningar, dålig attityd, oärlighet, lögn, självskadande beteende, drog- och alkohol missbruk (Nordenfors, 2006). Det placerade barnen kan ha en problematik som kräver tydliga gränser och en mer strukturerad vardag än de biologiska barnen varit vana vid, och Höjer (2001) menar att livet i familjen blir mer präglad av regler och rutiner än vad det varit tidigare. Det kan innebära att föräldrar hamnar i en så kallad ansvarsfälla då de biologiska barnen utsätts för komplicerade situationer på grund av föräldrarnas val att bli familjehem. Barnens upplevelser påverkar särskilt mammorna som upplever sig ha det största ansvaret för deras utveckling och som dessutom ofta har huvudansvaret för familjehemsbarnet. Om placeringen avbryts uppkommer känslor av att inte ta sitt ansvar och svika familjehemsbarnet, och om hon utsätter sina egna barn för svårigheter är hon en dålig mamma.

Anknytning

Familjehemsplacering bedöms ofta vara överlägsen placering på institution, mycket på grund av det finns möjlighet för det placerade barnet att få en nära anknytning och känslomässig relation till de vuxna i familjehemmet och de kan fungera som ersättare för de biologiska föräldrarna (Riksdagens revisorer 2001).

Killén (2008) använder sig av Bowlbys anknytningsteori när hon vill förklara hur erfarenheter från barndomen påverkar föräldrarollen. Enligt anknytningsteorin är relationen till omsorgspersonen primär. Barnet föds med en instinktiv beredskap för att binda ett känslomässigt band till föräldrarna och detta ökar möjligheten för barnet att överleva. Det lilla barnet utvecklar ett anknytningsmönster som relaterar till dess erfarenhet av omsorg, det börjar redan vid det tidiga icke-verbala känslomässiga samspelet med de vuxna och fortsätter ända upp i skolåldern eftersom det sker en ständig utveckling hos barn både kognitivt, emotionellt och socialt.

Barnet utvecklar något som Bowlby kallar för en inre arbetsmodell, denna består av mentala representationer av hur anknytningspersonerna förväntas svara på barnets anknytningsbeteende och bidrar till barnets självbild. Genom de inre arbetsmodellerna får människan en uppfattning om sig själv, som är grundläggande för framtida relationer och även är betydelsefull för föräldrarollen. Ett tryggt anknytningsmönster leder till en inre arbetsmodell som oftast präglas av en känsla av hanterbarhet och begriplighet, medan en negativ inre arbetsmodell kan leda till en snedvriden självuppfattning och bristande känslokontroll (Killén, 2008).

Det är dock viktigt att poängtera att samspelet mellan vuxna och barn är ömsesidigt, barnets temperament, eventuella fysiska diagnoser och andra omständigheter spelar naturligtvis en stor roll. Anknytningssteorin har också sina begränsningar genom att den till viss del är generaliserande. Det finns individuella skillnader och föräldrar har en förmåga att förändra sitt beteende utifrån insikt, mognad och psykisk hälsa (Killén, 2008).

Förälder utan möjlighet att fatta viktiga beslut

Nordenfors (2006) menar att i uppdraget som familjehemsförälder finns en blandning av föräldraskap. Till de biologiska barnen finns oftast alla tre bitar med som i en kombination: det biologiska-, det rättsliga- och det sociala föräldraskapet. Relationen mellan det familjehemsplacerade barnet och föräldern i familjehemmet bygger bara på det sociala föräldraskapet. Att den biologiska biten saknas är en självklarhet men att inte ha det rättsliga föräldraskapet betyder att familjehemsföräldern saknar bestämmanderätt i många vardagliga situationer. Även om det placerade barnet bott i familjehemmet under många år och familjehemsföräldern är den vuxne som anser sig ha mest insikt i barnets behov, kan inte familjehemmet fatta de viktiga beslut som anser vara det bästa för det placerade barnet.

Enligt SoL (6 kap. 1§) är det övergripande målet för socialtjänstens arbete att omhändertagna barn ska kunna återförenas med sina föräldrar. För att uppnå denna målsättning krävs att barnet har möjlighet till närhet och bibehållen kontakt med föräldrarna. Om det placerade barnet är föremål för en barnavårdsutredning är vårdnadshavaren, ofta den biologiska förälder, den part som är ställföreträdande för barnet vilket innebär att den biologiska föräldern har rätten att överklaga beslut. Familjehemsföräldrar betraktas inte som part och kan därmed inte överklaga beslut som gäller barnet (Socialstyrelsen, 2006-101-9.).

Föräldraskapet som familjehemsförälder kallar Höjer (2001) en ”kompletterande förälder” för det placerade barnet och utan möjlighet att fatta viktiga beslut. De intervjuade upplever att det biologiska föräldraskapet är prioriterade hos socialtjänsten och det medför att familjehemsföräldrarna i många situationer kan känna sig maktlösa och otillräckliga när de upplever att det sker beslut som är negativa för det placerade barnet. Nordenfors (2006) menar att relationen mellan familjehemsföräldrarna och det placerade barnet präglas till stor del av osäkerhet eftersom relationen i princip när som helst kan avslutas med omedelbar verkan. Det ställs höga krav på att familjehemsföräldrarna ska skapa trygga och pålitliga, stabila förhållanden för det placerade barnet, vilket gör relationernas osäkra förutsättningar minst sagt paradoxala.

Vårdnadsöverflyttning

I SoL och LVU finns paragrafer som innebär att socialnämnden är skyldig att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden när barnet har varit placerat i samma familjehem under tre år (6 kap. 8 § SoL och 13 § LVU).

När ett barn placeras i familjehemsvård ska nämnden arbeta för att barnet ska kunna återförenas med föräldrarna. Men när en utredning visar att föräldern uppvisar sådana brister i sin omsorg för barnet att det kan utgöra en bestående fara för barnets hälsa och utveckling och om umgänget med barnet inte har fungerat, kan en vårdnadsöverflyttning starkt övervägas. I en sådan utredning bedöms familjehemmets relation till barnet, dess förmåga att tillgodose barnets behov och om familjehemmet är beredd att tillgodose barnets behov av kontakt med föräldrarna. Barnets perspektiv är också viktigt för utredningen; exempelvis beträffande anknytningen till familjehemmet, syskonen och omgivningen. Om barnet anses vara mogen nog att ha en uttalad vilja i frågan, ska utredningen också ta hänsyn till barnets åsikt. Enligt föräldrabalken (6 kap. 2 a § FB) ska barnets bästa vara avgörande i alla vårdnadsavgöranden (Socialstyrelsen, Art: 2006-101-9).

Socialtjänstens insatser för familjehemmen

Av socialtjänstlagen (3 kap 3§ SoL) framgår att ”socialtjänstens insatser ska vara av god kvalitet, personalen ska ha lämplig utbildning och erfarenhet och kvaliteten ska fortlöpande och systematiskt utvecklas och säkras”. Vikten av att detta fungerar har påtalats bland annat av tillsynsmyndigheten Länsstyrelsen som av Barnombudsmannen.

Länsstyrelsen i Västra Götaland utförde en granskning familjehemsvården i 11 kommuner och stadsdelsnämnder. I deras undersökning framkommer att flertalet familjehem var missnöjda med socialtjänstens stöd, och som exempel på problem angavs bristande information angående uppdraget. Länsstyrelsen konstaterade att de placerade barnen ofta har svår problematik och detta ställer höga krav på familjehemmen, så det är viktigt att informationen inför placeringen av det specifika barnet är adekvat så att uppdraget blir tydligt. Familjehemmen behöver också regelbundet erbjudas stöd från socialtjänsten, detta stöd bör vara i form av fortbildning, handledning och vid behov avlastning (Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2008).

Socialnämnden har ansvar för att följa vården av barnen, men enligt Socialstyrelsens och barnskyddsutredningen bör det markeras i lagstiftningen att socialnämnden även har skyldighet att ge familjehemmen stöd i form av utbildning och handledning individuellt eller i grupp, vilket bidrar till att tryggheten och säkerheten höjs för de placerade barnen (Socialstyrelsen, 2010).

I och med att kommunen har ansvaret för familjehemsvården är skillnaderna stora. I vissa kommuner har samma socialsekreterare ansvaret för kontakten med det placerade barnet, stöd och kontroll av familjehemmet och dessutom kontakten med de biologiska föräldrarna. I kommuner med större resurser kan denna uppgift vara uppdelat på tre olika socialsekreterare, vilket förebygger rollkonflikter men kan medföra svårigheter att överblicka situationen ur ett helhetsperspektiv (Riksdagens revisorer, 2001).

Barnombudsmannens årsrapport 2011 bygger på intervjuer med ungefär 100 barn och tonåringar som var placerade i samhällets vård. Undersökningens syfte var att uppmärksamma den situation som råder för barn och ungdomar som är placerade i den sociala barnvården ur barnens perspektiv, och förhoppningen är att på detta sätt påverka politiker att genomföra de åtgärder som utifrån denna information barnombudsmannen anser behövs. Det finns en stor variation i familjehemsplacerade barnen och ungdomarnas berättelser om hur det är att vara placerad i familjehem, vissa barn är missnöjda men de flesta beskriver relationen till familjehemsföräldrarna som positiv. Majoriteten av de intervjuade barnen och ungdomarna i barnombudsmannens årsrapport har negativa erfarenheter av socialtjänsten, då exempelvis socialsekreterarna ofta uppfattas som otillgängliga, ungdomar kan ha ringt i flera veckor utan att få kontakt med sin socialsekreterare. De familjehemsplacerade tonåringarna i studien uppger också att socialtjänsten inte har några särskilda stöd- och hjälpinsatser till familjehemsföräldrarna. De har, enligt de intervjuade tonåringarna, kontakt men ger inget stöd (Barnombudsmannen, 2011).

Det är skillnad på hur mycket resurser kommuner lägger på den utbildning och handledning som erbjuds familjehemmen. I den senaste jämförelsen av den sociala barn- och ungdomsvården (2010) deltog 87 % av Sveriges kommuner i undersökningen. 31 % av kommunerna har en plan för hur de utbildar och handleder familjehem som bygger på verksamhetens mål och en analys av familjehemmens individuella kompetens. I 27 % av de kommuner som svarade har man ordinarie BBIC kompetens, vilket innebär att dokumentationssystemet BBIC (Barns behov i centrum) används för att utreda, planera och följa upp beslutande insatser som rör det enskilda barnet. Formuläret är ett heltäckande handläggnings- och dokumentationssystem som utgår från utvecklingspsykologi och anknytningsteori. Socialstyrelsen (2006-101-6) har utvecklat BBIC med syftet att skapa nationell enighet vilket skulle bidra till ökad rättssäkerhet. Uppenbarligen är det fortfarande en lång väg till dess BBIC systemet har fått full spridning.

Utbildning av familjehem

Enligt SoL (6 kap.7 § SoL) har socialnämnden skyldighet att lämna familjehemsföräldrar stöd och annan hjälp de behöver. Det kan exempelvis handla om utbildning och handledning.

Riksdagens revisorer genomförde år 2001 en enkätundersökning som besvarades av kommunernas enhetschefer eller liknade med ansvar för familjehemsplaceringar. Enligt undersökningens resultat är den vanligaste stödinsatsen att familjehem bjuds in till föreläsning någon gång per år. Familjehemmen erbjuds också handledning, det sker inte rutinmässigt men de familjehem som begär handledning sägs också få det. Då socialtjänstemännen fått frågan om hur rekryteringen av familjehem ska kunna underlättas är det vanligaste svaret att familjehemmen behöver få bra och kontinuerligt stöd som exempelvis olika former av avlastning från kommunerna, eftersom stöd tillsammans med fortbildning uppfattas som den viktigaste framgångsfaktorn i rekryteringen (Riksdagens revisorer, 2001).

De barn som placeras i familjehem har ett stort bagage, de har dessutom genomgått en eller flera separationer. Vidare är framtiden ofta osäker då placeringen förlängs med sex månader i taget. Havik (1999) menar att familjehemsföräldrar är de personer som har huvuduppgiften att hjälpa det placerade barnet och de viktigaste resurserna för familjehemsföräldrarna i detta arbete är att ha tillgång till kunskap och reflektion, tid och stabilitet. Familjehemsföräldrar behöver utbildning för att hjälpa barnet bygga upp sin inre motståndskraft och känsla av sammanhang och på det sättet få adekvata strategier

för att bemästra sin tillvaro. Det är viktigt att familjehemsföräldrarna känner att de klarar av att hantera problemsituationer som uppkommer, att de upplever att de kan möta det placerade barnets behov samt att tillvaron för dem själva känns meningsfull, hanterbar och begriplig. De behöver också kunna bemästra sin egen tillvaro för att orka bygga basen för det placerade barnets välmående.

I Sverige används PRIDE modellen av vissa kommuner för rekrytering och utbildning av familjehemsföräldrar. Det finns även företag som erbjuder kommuner att utbildar familjehem och ge licens för modeller som utvecklats i USA. Exempel på detta är MTFC och KEEP som dock är kostsamma utbildningar. Den gemensamma faktorn i dessa utbildningar är att fokus ligger på olika föräldrastراتيجier för att hantera barns agerande.

Murray m.fl. (2009) menar att den föräldrautbildning som erbjuds, ger en otillräcklig förberedelse för hur verkligheten blir med det nya barnet. Van Camp m.fl.(2008) berättar att familjehemsplacerade barn oftast associeras med beteendeproblematik och att föräldraträningens fokus har därför ofta varit inriktad på att lära familjehemsföräldrar hantera barnens beteenden. Denuwelaere och Brackes (2007) menar att fosterföräldrarna bör utbildas i konflikthantering och i att ge social träning eftersom det kan underlätta interaktionen mellan personerna i fosterfamiljen och självkänslan stärks hos barnen. Om fosterföräldrar har kunskap eller får handledning som kan förklara situationer ökar förståelsen och förhållningssätt mot barnet kan förändras. Chamberlain m.fl.(2008) poängterar vikten av att utbildningen anpassas till den rådande kulturen runt familjehemmen för att kunna fungera. Föräldrautbildningen behöver även lära familjehemmen hur de kan hantera den stress som kan uppkomma vid en placering. Murray m.fl. (2009) menar också att utbildning av de blivande familjehemmen dessutom är viktiga för socialtjänsten eftersom de synliggör familjens styrkor, men framförallt det stöd familjen behöver för att lyckas med placeringarna.

King m.fl. (2007) kunde se ett samband mellan högre utbildade fosterföräldrar och utövandet av ett balanserat föräldraskap, användandet av strategier och gränssättning. De högre utbildade fosterföräldrarna hade lättare att vara mer aktiva i inlärningsprocessen, att ta hänsyn till fosterbarnets åsikter och se på händelser utifrån barnets perspektiv. Orme m.fl.(2007) upptäckte, mot sina förväntningar, att de av studiens deltagare med högst potential att vara fostermammor, var också de som planerade att avsluta sitt uppdrag. Detta trots att de till exempel hade högre utbildning som underlättade kontakten med både myndigheter och skola, lättare kunde söka kunskap via internet och inte behövde socialhandläggares råd lika ofta. Orme m.fl. menade att det kunde vara så att kvinnor med högre potential fick fosterbarn med större problematik, eller så kanske dessa kvinnor är mer realistiska i sin syn på fosterbarnets och den egna familjens behov och vilken påverkan det har på alla parter.

Arvode och omkostnader.

Arvodet (tabell 1) till familjehemmen styrs till största delen av de riktlinjer som utformats av Sveriges kommuner och landsting (SKL). Ersättningen grundar sig på löneläget för vissa yrkesgrupper inom vårdsektorn och aktuell lönestatistik. Arvodet inkluderar eventuellt barnbidrag och studiebidrag. Arvodet ger inte rätt till semesterersättning eller semesterlön och är skattepliktigt. Det bör göras en individuell bedömning efter vad som beräknas vara uppdragets arbetsinsats utifrån barnets behov (SKL, cirkulär 10:73).

Tabell 1. Ersättningar vid familjehemsvård av barn och ungdom enligt SoL, LVU och LSS för år 2011.

Ålder	Grundarvode per månad		Exempel på förhöjt arvode	
	Exklusive skatteavdrag		inklusive grundarvode, exklusive skatteavdrag	
0 -12	5 126 kr	8 177 kr	9 715 kr	11 501 kr
13 – 19	6 649 kr	8 177 kr	9 715 kr	11 501 kr

Omkostnadsersättningen (tabell 2) beräknas utifrån de merkostnader som familjehemmet får för det placerade barnet, och nivån är beräknad utifrån att det placerade barnet ofta har stora behov. Omkostnadsersättningen är inte skattepliktig och ska dras av vid deklaration. Beloppen är beräknade på 2011 års prisbasbelopp, 42 800 kronor och inkluderar barnbidrag alternativt studiebidrag som ska dras av då det går direkt till familjehemmet eller ungdomen (SKL, cirkulär 10:73).

Tabell 2. Omkostnadsersättning och tilläggskostnader vid familjehemsplacering.

Ålder	Omkostnadsersättning per månad		Tilläggskostnad högsta skattefria inklusive omkostnadsersättning	
	Kronor	% av prisbasbeloppet	Kronor	% av prisbasbeloppet
0 -12	3 745 kr	105%	5 350 kr	150%
13 – 19	4 280 kr	120%	6 063 kr	170%

(SKL, Cirkulär 10:73)

Enligt Socialstyrelsen är kostnaden för ett barn som placerats på HVB hem år 2009 i genomsnitt 4000 kr per dygn, men det förekommer HVB placeringar som kostar över 9000 kr per dygn (Öppna jämförelser om barn och ungdomsvård, 2010).

Höjer (2001) menar i sin undersökning, att det var svårt resonera kring arvodesdelen med familjehemsföräldrarna, Höjer uppfattade det som att arvodet väckte motstridiga känslor. De intervjuade uppvisade en oro för att samhället ska tro att de bara tar på sig uppdraget för pengarnas skull.

Riksdagens revisorer (2001) visade på att varken barnets kön, ålder, dess uppväxthistorik och beteendeproblematik hade någon betydelsefull påverkan på arvodets storlek. Den dominerande uppfattningen bland de respondenter revisorerna intervjuat var att familjehemsvården inte är utsatt för så stor kostnadspress, och kostnaden ska inte vara avgörande när socialtjänsten överväger en placering i familjehem för barnet, då en institutionsplacering är avsevärt dyrare. Dessutom anser de flesta socialtjänstemän som intervjuats att arvodet är låg i förhållande till de insatser som familjehemmen gör. De flesta är dock överens om pengar inte ska vara en drivkraft för dem som söker sig till familjehemsvården. Revisorernas menar dock att familjehem behöver få möjlighet att verka under stabila ekonomiska förutsättningar, samt dessutom få stöd och möjlighet till avlastning eftersom dessa faktorer i vissa fall kan vara förutsättningen för att familjehemmen ska kunna leva upp till de krav som ställs på dem (Riksdagens revisorer, 2001).

Familjehem är ett uppdrag, inget arbete

Det framgår tydligt i socialtjänstförordningen att familjehem är en verksamhet som inte bedrivs yrkesmässigt. Familjehemmen är alltså inte anställda av socialtjänsten. Uppdraget är arvoderat och även om en familjehemsförälder är hemma på heltid med det placerade barnet och får ersättning för inkomstbortfall finns inte möjlighet till arbetslöshetsersättning om uppdraget upphör. Revisorernas rekommendationer till riksdagen var att ändra reglerna i arbetslöshetsförsäkringen så att familjehemsvård blev likvärdigt med de regler som gäller för vård av eget barn. Detta ansågs som viktigt för familjehemsvårdens utvecklingsmöjligheter (Riksdagens revisorer, 2001). Informationen som ges till familjehemmen från SKL:s rekommendationer 2011 är att tiden med familjehemsuppdrag inte ger rätt till A-kassa.

Det har skett en lagändring som innebär att från den 1 januari 2010 kan personer som varit förhindrad att arbeta på grund av uppdrag som familje- eller jourhem, under vissa förutsättningar få räkna detta som överhoppningsbar tid vid bestämmande av ramtid (Regeringskansliet. Prop. 2009/10:49). Enligt lagen om arbetslöshetsförsäkringen 15 a§ är ramtid de 12 månader som närmast föregått den månad som personen anmält sig som arbetslös (1997:238, Lagen om arbetslöshetsförsäkring). Arbetslöshetskassan grundas på förvärvsarbete och inte på familjehemsuppdraget.

Teoretiska utgångspunkter

Studiens teoretiska utgångspunkter är systemteori och salutogent förhållningssätt eftersom dessa teorier har ett liknande sätt att behandla relationers betydelse för individen. Vi är alla delar i ett sammanhang och befinner oss i ömsesidig påverkan på varandra, exempelvis har socialtjänstens bemötande av familjehemsföräldern en effekt på det placerade barnet och det placerade barnets agerande mot familjehemsföräldern har en inverkan på relationen mellan familjehemsföräldern och socialtjänsten.

Systemteori

Den socialt inriktade systemteorin utvecklades på 1970-talet som en motvikt till den psykodynamiska teorin och dess fokusering på individen. Inom systemteori ligger istället tyngdpunkten i på hur människor påverkar varandra i olika sammanhang. Varje människa utgör ett system som ingår i flera olika andra system. Pinus och Minahan (1973, refererad i Payne, 2008) ger exempel på olika system: När en person är en del av en familj, vänner, klasskompisar eller kollegor bildar dessa enskilda system tillsammans en enhet som kallas för informella eller naturliga system. Skolan, sjukhus och arbetsplatser utgör det sociala eller det samhälleliga systemet. Nästa steg som påverkar de olika systemen är till exempel kommunala myndigheter som utgör det formella systemet. Inom socialvården utgör de individer och familjer som söker hjälp ett klientsystem.

Alla människor lever under ömsesidig påverkan av varandra, och förhållanden som har en negativ effekt på personen kan leda till att problematik uppstår i ett helt annat sammanhang. Men det finns också oftast system där samspelet fungerar bra och en identifikation av en persons positiva färdigheter i detta sammanhang kan överföras till de system som fungerar mindre bra och möjliggör en positiv process där (Payne, 2008).

Varje systems struktur kan beskrivas som att det är en enhet med gränser, och om ett system är helt slutet finns inget utbyte alls över gränserna. Ett öppet system kan jämföras med en tepåse i en mugg – vattnet kan passera men tebladen stannar kvar men färgar och smaksätter vattnet, dessutom påverkas tepåsen av vattnet när den blötläggs, i ett öppet system kan energin passera de genomträngliga gränserna men individerna är kvar. Greif och Lynch (1983, refererad i Payne, 2008) beskriver energin i processer som: *inflöde (input)* är den energi som kommer in genom systemets gränser. *Genomflöde* är hur systemet använder energin och *utflöde* beskriver vilken effekt den energin som kommer från systemet har på andra system och sin omgivning. *Återkoppling* är när systemet blir medveten om hur dess utflöde påverkar omgivningen.

Detta innebär att om Olle berättar något för Emil (*inflöde i Emils system*), denna information påverkar hur Emil beter sig (*genomflöde*) och medför att Emil ändrar sitt beteende (*Emils utflöde*). Olle ser en skillnad hos Emils beteende, vilket medför att Olle förstår att Emil uppfattat det som sagts (*återkoppling*). I slutändan kan det som sagts mellan personerna påverka många fler människor, genom den ömsesidiga påverkan som innebär att om en del av systemet förändras, innebär detta att alla andra delar i systemet påverkas och därmed förändras. En följd av denna ömsesidighet är att system kan uppvisa *ekvifinalitet*, vilket betyder att samma resultat uppnås på olika sätt. System kan också visa *multifinalitet* som innebär att omständigheter som liknar varandra kan leda till olika resultat. Men tanke på detta ökar förståelsen för att relationer mellan människor är komplicerade och att liknande handlingar kan få olika effekter (Payne, 2008).

Individerna i varje system gör sin egen tolkning av problemet och detta medför att genom att det finns olika tolkningar av samma situation kan handlingsalternativen variera kraftigt. Exempelvis kan två socialsekreterare som upplever en situation, tolka samma händelse på olika sätt, men eftersom de båda tolkat utifrån sina egna system finns ingen absolut sanning som kan avgöra vems tolkning som är ”sannast”. Forder (1976, refererad i Payne, 2008) menar att det detta synsätt snarare är ”upplysande” än förklarande.

Salutogent förhållningssätt

Aaron Antonovsky (2005) är den professor i medicinsk sociologi som utvecklade begreppet salutogenes som en motvikt till läkekonstens patologiska synsätt vilket forskar kring varför vi blir sjuka. Inom det salutogena synsättet läggs vikten i stället på vad det är som får människor att fungera bra, vad som är hälsans ursprung. Antonovsky var dock tydlig med att de båda synsätten var komplementära, inom det salutogena är det viktigt att se hela människan, inklusive eventuella sjukdomar, men också hur det ser ut i de sammanhang som människan lever i eftersom Antonovsky menade, på samma sätt som systemteoretikerna, att alla lever i ömsesidig påverkan av varandra.

Människors liv är fyllda av stimuli som vi inte kan hantera automatiskt, men som vi behöver svara på. Sådana stimuli ger hjärnan budskapet: ”Du har ett problem”, ett problem kan beskrivas som dubbelt i sin karaktär, dels ska känslorna regleras och dessutom tillkommer den instrumentella aspekten vilket innebär problemlösning. I hjärnan sker därefter en primär bedömning om ett stimulus ska definieras som en stressor eller ickestressor. Om kroppen uppfattar stimuli som att det är en stressor, uppkommer ett spänningstillstånd som ger känsloreaktioner och en ökad psykisk- och fysiologisk aktivitet (Antonovsky, 2005).

Inom det salutogena förhållningssättet handlar det om att identifiera de olika stressorerna runt en människa. En stressor är någonting som för in minskande ordning och struktur i människans system. Antonovsky (2005) menade att det fanns tre olika typer av stressorer:

Den första typen av stressorer är *Kroniska stressorer*, vilket kan innebära den livssituation som råder, ens historiska sammanhang, grupptillhörighet, kultur, sociala roll, interaktionsförmåga, temperament, personlighet det vill säga tillstånd eller egenskaper som har en betydande roll för att karaktärisera en persons liv i ett visst givet ögonblick. De kroniska stressorerna och resurser som byggs in i människans livssituation kan vara långvariga.

Den andra typen av stressorer är *Viktiga livshändelser* som exempelvis uppkommer vid dödsfall bland familj och vänner, separation, barnafödande och avsked från arbetet. Händelser som de uppräknade utgör avgränsande händelser i en människas liv, och även när dessa händelser är förutsägbara kan de utgöra stressorer genom att det är händelser som vi inte har någon automatisk respons på. Det är inte händelsen i sig som är det avgörande om hur viktig en stressor blir, utan de följder som det inträffade får för den enskilde individen.

Den tredje typen av stressorer är *Dagsaktuella händelser*, och det kan vara att misslyckas på uppkörningen men det kan också vara att du gör stor succé i en teaterpjäs. Stressorer kan både vara negativa och positiva, det är hur personen bemästrar situationen som är avgörande för personens välmående.

Antonovsky (2005) myntade begreppet KASAM – känslan av sammanhang som en förklaring till hur individer hanterar problemsituationer. En människa med stark KASAM är van vid att möta stimuli som först verkar vara stressorer men snart visar sig vara oproblematiske, eftersom det finns en tillförsikt att problemsituationer kommer att lösas sig. Den typ av stressorer som har störst betydelse för hämmandet av KASAM är människans kroniska stressorer, det vill säga en livssituation, tillstånd eller egenskap som har stor påverkan på individen. Det går inte att undvika att ens KASAM utsätts för påverkan, men det som utmärker personer som i tidigt vuxenliv har en stark KASAM, är förmågan att aktivera de generella motståndsresurser som personen har tillgång till. En individs motståndsresurser visar sig i att personer med stark KASAM ofta har en högre medvetenhet om sina känslor vilket gör att känslorna är lättare att reglera och kan kopplas till ett förhållandevis tydligt mål. Det medför att vissa individer har det lättare att beskriva känslor, acceptera att de känner på ett visst sätt och det medför att personen känner sig mindre hotad av sina känslor.

För att kunna utveckla en stark problemlösningssmodell och bygga upp motståndsresurser, vilket KASAM innebär för individen, behövs tre komponenter: Begriplighet, vilket betyder att det finns en förutsägbarhet och en upplevelse av att inre och yttre stimuli är förnuftsmässigt gripbara. Hanterbarhet, en upplevelse av att ha tillgängliga resurser för att möta de krav som ställs. Meningsfullhet är begreppens motivationskomponent och innebär i vilken utsträckning som individen känner att livet har en känslomässig mening, att de problem och krav som uppkommer som är värda att investera sin energi och sitt engagemang i vilket behövs för att kunna söka efter resurser (Antonovsky, 2005).

Det finns flera orsaker att en individ utvecklar ett svagt KASAM. Några exempel är när personen reduceras till ett objekt då de inte kan påverka någonting och att individen uppfattar att världen är likgiltig inför ens handlingar, och detta kan upplevas som en meningslös tillvaro. Om livet är så hårt strukturerat att det saknas möjlighet att utnyttja sina förmågor, styrkor och intressen blir människan underbelastad, vilket ger en känsla av understimulans att inte få använda hela sin kapacitet. Ett lika hårt strukturerat liv kan också medföra att personer känner sig överbelastad eftersom tiden känns otillräcklig och kraften inte räcker till för att få allting gjort. Antonovsky hävdar att kronisk eller ofta återkommande belastning, och då särskilt akut överbelastning, utan tillräckliga möjligheter till vila och återhämtning ger stor inverkan på känslan av hanterbarhet (Antonovsky, 2005). Gassne (2008) menar i sin avhandling att det är rimligt att uppmärksamma det salutogena förhållningssättet inom det sociala arbetet, genom att det öppnar upp för insikten av KASAM och sammanhangens betydelse, samt fokuserar på klienters resurser och kapacitet.

Metod

Val av forskningsmetod.

Eftersom studiens syfte är att undersöka familjehemsföräldrars upplevelser av behov av stöd och att det är deras subjektiva berättelser, känslor, och värderingar som efterfrågas, har studien en kvalitativ inriktning, och metodvalet blev kvalitativa intervjuer (Bryman, 2001).

Studien har en systemteoretisk utgångspunkt då familjehemsföräldern bildar ett system tillsammans med det placerade barnet, socialsekreteraren och de biologiska föräldrarna, som i sin tur utgör och ingår i andra system också. Alla delarna i systemen påverkar och påverkas av varandra, så att exempelvis socialtjänstens stöd till familjehemsföräldrarna påverkar vardagen för det placerade barnet. De formella system som lagar och riktlinjer utgör, är också en viktig ramfaktor för familjehemsföräldrarnas situation och påverkar därmed också det placerade barnet.

Litteratursökning

Eftersom familjehemsvård är en internationell företeelse, finns det mycket kunskaper att hämta utifrån både internationell och nationell forskning när det gäller familjehemsföräldrars perspektiv.

Den internationella litteratursökningen utgick från databasen ERIC(EBSCO). Sökorden som användes var följande: "foster parents, foster parents training, foster family's coping, foster care outcome, foster children outcome, foster family positive outcome, resilient foster children."

Sökningen visade att det fanns ett relativt stort utbud av artiklar och sökningen begränsades därför till att gälla studier som publicerats under åren 2007 – 2010. Eftersom endast studier som fanns tillgängliga för nerladdning kunde användas, skedde av denna anledning en ytterligare avgränsning i litteratursökningen (Forsberg & Wengström, 2008).

Den nationella litteratursökningen utgick från databasen Libris och sökorden "familjehem*" och "familjehemsföräldrar*". Sökresultatet avgränsades till att gälla avhandlingar som fanns tillgängliga fritt online. Genom hemsidan uppsatser.se hittades några C - och D- uppsatser med utgångspunkt från familjehemsföräldrarna. Referenslistor i dessa böcker, uppsatser och avhandlingar gav uppslag till ytterligare relevant litteratur.

För att verifiera påståenden, samt även för att hitta lagtext och riktlinjer, samt inte minst för att få hjälp med att tolka lagar var det nödvändigt att ta kontakt både via telefon och mejl med departement, myndigheter och organisationer såsom; Sveriges kommuner och landsting (SKL), Arbetsmarknadsdepartementet och Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF).

Urval

Det finns en stor mängd verksamma familjehem i Sverige. Uppdragsgivarna kan huvudsakligen delas in i två grupper: Privata organisationer och Kommunal socialtjänst. Då denna studie sker på magisternivå och har en begränsad tidsram, var det nödvändigt att begränsa urvalet. Urvalskriteriet blev då att de intervjuade familjehemsföräldrarna hade den kommunala socialtjänsten som uppdragsgivare, vilket motiveras av att det är dessa familjehem som den kommunala socialtjänsten främst har möjlighet att utforma sitt stöd till.

Inledningsvis skickades ett mejl till socialtjänsten i ungefär tio kommuner. Mejllet innehöll information om denna studie, dess syfte och en önskan om att förmedla detta till de familjehem som var verksam inom respektive socialtjänst. Endast två socialsekreterare sände informationen vidare, vilket ledde till kontakt med några få familjehemsföräldrar som ville låta sig intervjuas.

Ytterligare familjehemsföräldrar hittades genom bekantas bekanta och även genom att en förfrågan publicerades på ett internetbaserat forum för familjehem, och utifrån dessa familjehem startade en urvalsprocess som kan liknas vid ett så kallat snöbollsurval (Bryman, 2001). Det innebar att den demografiska spridningen blev stor och flera av respondenterna tog själva kontakt med författaren till

studien. Det innebär att stort engagemang för familjehemsvården troligen är en gemensam nämnare bland respondenterna.

I denna studie har 23 familjehemsföräldrar intervjuats, varav sju var män och 16 var kvinnor. Alla intervjuer har skett enskilt. Av de 23 respondenterna representerade 17 familjehem och ifrån sex familjehem intervjuades två familjehemsföräldrar. Upplevelsen av socialtjänstens stöd är nästintill unik för varje person, även om de intervjuade representerar samma familjehem är uppfattningen om socialtjänstens bemötande individuell, eftersom alla människor tolkar händelser utifrån sin egen specifika förförståelse.

Etiska överväganden

Då familjehemsföräldern tackat ja till att delta i studien, mottog de ett informationsbrev (se bilaga 1) om syftet med studien, studiens genomförande, hur anonymiteten säkerställs och att deltagandet är frivilligt. Eftersom ingen av respondenterna ville avbryta sin medverkan tolkades detta därmed att samtyckeskravet uppfylldes. Konfidentialitetskravet säkerställdes genom att alla respondenter i studien var anonyma, det går inte att identifiera socialtjänst eller varifrån familjerna kommer geografiskt. Nyttjandekravet uppfylls genom anonymiteten, sekretess och en försäkran om att det insamlade datamaterialet enbart ska användas till denna studie, vilket gör att undersökningspersonerna var anonyma även gentemot den socialtjänst de har uppdrag från (vetenskapsrådet, forskningsetiska principer, www.vr.se).

Intervju

Före intervjun fick familjehemsföräldern fylla i en enkel enkät med bakgrundsinformation (se bilaga 2). Dessa bakgrundsvariabler kan ha betydelse för förståelsen av hur respondenten uppfattar det stöd som socialtjänsten ger och har även använts för kategoriseringar vid analysarbetet (Widerberg, 2002).

För att få respondenternas uppfattning om händelser, mönster, beteenden, tankar och känslor samt hålla en tydlig struktur, användes en kvalitativ semi-strukturerad intervju. En intervjuguide utformad efter teman utgjorde en tydlig ram för vad som skulle beröras (Bryman, 2001).

Efter de två första intervjuerna var det tydligt att frågorna behövde revideras, då frågorna var alltför öppna. Genom att ha en tydligare tematisk indelning blev intervjuguiden mer funktionell i de senare intervjuerna, och svaren fördjupades därmed (se Bilaga 3).

Intervjuguiden användes för att ge stödord och frågorna formulerades fritt med relevanta följdfrågor när det fanns behov av ett förtydligande, detta gjorde att intervjun hade formen av ett samtal. Intervjuerna var mellan 15- 30 minuter långa, samtalen spelades in och efteråt antecknades även intervjuarens uppfattning om mötet.

En intervju är, även om den har formen av ett samtal, ett konstlat sätt att kommunicera eftersom det finns en ledare med ett tydligt syfte. Respondentens berättelse kan också påverkas av hans eller hennes aktuella sinnesstämning samt en mängd andra bidragande faktorer (Bryman, 2001). Ytterligare en enkel enkät (se bilaga 4) sändes via mejl till de intervjuade efter intervjuerna, då analysarbetet av materialet var påbörjat, eftersom familjehemsföräldrarnas upplevelse av det aktuella befintliga stödet behövde förtydligas ytterligare till sammanställningen av resultaten.

13 av intervjuerna genomfördes vid personliga möten. Samtliga var enskilda och i en miljö som var välbekant för respondenten. Tio intervjuer fick på grund av geografiska begränsningar utföras genom telefonsamtal. Det kan ibland uppfattas som begränsande eftersom exempelvis kroppsspråket försvinner vid telefonkontakten, men upplevelsen hos intervjuaren var att alla intervjuer trots detta var likvärdiga. Alla intervjuer spelades in digitalt på en diktafon, och vid telefonintervjuer användes högtalarfunktionen på telefonen och den digitala diktafonen användes även här för inspelning.

Intervjuaren var öppen gentemot intervjupersonerna med sin förförståelse av ämnet, intervjuaren själv hade en bakgrund som familjehemsmamma och denna gemensamma nämnare underlättade förmodligen både kontakten och intervjusituationen. Det kan dock innebära en risk då intervjuarens egna tankar kan speglas i respondentens berättelse exempelvis genom att respondenten berättar sådant som den tror att intervjuaren vill höra. För att förebygga denna felkälla, diskuterades risken för ”anpassning” innan intervjun startade och på detta sätt försökte intervjuaren uppmuntra intervjupersonerna till att vara ärliga när det gällde sina upplevelser. Intervjuaren var noga med att undanhålla sina personliga erfarenheter och åsikter under intervjutillfället. Ambitionen hos intervjuaren var att det skulle vara tydligt att det var respondentens perspektiv som var i fokus.

Transkribering och analys av data

Det inspelade materialet transkriberades, men inte ordagrant utan återgavs i form av ordinärt skriftspråk, då ett ordagrant citerat talspråk, enligt författaren, förstör intrycket av utsagorna. Berättelsen betraktades därefter som en text och lästes för att tolka vad respondenten pratat om. För att kunna identifiera de individuella intervjuerna, användes koder man/kvinna och därefter ett nummer. Detta var också viktigt för att kunna koppla bakgrundsvariabler med det som sagts under intervjun och enkäterna. Texten kategoriserades med utgångspunkt från olika teman för att urskilja vad familjehemsföräldrarna önskade i form av stöd och vad som var deras erfarenhet av stöd från socialtjänsten.

Därefter undersöktes texten för att försöka se samband mellan de olika respondenternas önsknings respektive upplevelser, och deras betydelse för individen. Resultatet kopplades sedan till teoretisk nivå, genom en tolkning som utifrån reflektioner kring resultatet relateras till teorin (Bryman, 2001).

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

Resultatet av denna studie är inte generaliserbart i numeriska tal räknat, det är alltför få respondenter och urvalet är inte gjort som ett obundet slumpmässigt urval, men tack vare den stora geografiska spridning som intervjupersonerna representerar, kan deras erfarenheter förväntas avspegla förhållanden som gäller för familjehem i stora delar av Sverige.

För att säkerställa kvalitativa undersökningars kvalitet kan alternativa kriterier användas för bedömning. Överförbarheten, ”generaliserbarheten” höjs genom en detaljrik beskrivning av respondenternas kontext, och att intervjuerna spelas in och transkriberas och sedan systematiskt analyseras. Tillförlitligheten och pålitligheten säkerställs genom en redogörelse av alla faser inom forskningsprocessen.

Utifrån mina egna omfattande erfarenheter som familjehemsförälder framstår också de utsagor som intervjupersonerna givit, att vara rimliga och valida i termer av ”face validity”. Genom att studien bygger på människors berättande går det inte att uppnå fullständig objektivitet, det går däremot att diskutera om studien är plausibel och trovärdig. Det finns klara fördelar med det faktum att forskaren i

denna studie har lång erfarenhet av att vara familjehem, eftersom detta medför att det finns en förståelse som upplevs ha underlättat vid kontakten och kommunikationen med respondenterna.

Intervjuerna och analyserna är genomförda på ett genomtänkt och strukturerat sätt, med särskild hänsyn taget till att försöka minska intervjuareffekter på intervjupersonerna. Dessutom är intervjuerna kompletterade med uppföljningsfrågor per mail eftersom viss information som framkom i intervjuerna behövde förtydligas, vilket gör att resultaten kan förväntas vara tillförlitliga (reliabla). Det har funnits en stor medvetenhet om att forskarens egna erfarenheter, värderingar och teoretisk kunskap skulle kunna påverka resultatet, men jag har medvetet försökt minimera detta så att det ska inte påverka studiens utförande och slutsatser, utan man kan säga att jag som forskare agerar i god tro (Bryman, 2001).

Den noggranna utformningen av studien gör därför att resultaten kan förväntas bidra till kunskapen kring familjehemsföräldrars önskade och befintliga stöd från socialtjänsten.

Resultat

Den empiriska delen av studien kommer att presenteras utifrån de två första frågeställningarna, 1) hur familjehemsföräldrar uppfattar det befintliga stödet från socialtjänsten och 2) hur de skulle önska att stödet var utformat samt familjehemsföräldrarnas förslag på hur socialtjänsten kan utforma stödet. Resultatdelen avslutas sedan med en sammanfattning.

Presentation av respondenter

Resultatet bygger på kvalitativa intervjuer med 23 familjehemsföräldrar, varav 7 män och 16 kvinnor. Av dessa 23 representerats sex familjehem av både mannen och kvinnan, de har dock intervjuats separat. Den åldersmässiga spridningen sträcker sig mellan 28 - 63 år. Familjehemsföräldrarna har ett antal olika kommunala socialtjänster som uppdragsgivare och är aktiva som familjehem i dagsläget. Av de 23 respondenterna har de flesta haft kontakt med flera olika socialsekreterare, vilket ofta kan förklaras med den stora personalomsättningen som är inom socialtjänsten. Många har eller har haft uppdrag från socialtjänsten från flera olika kommuner. Två socialtjänster har vidarebefordrat en förfrågan till sina familjehem om att delta i studien, men majoriteten av respondenterna har rekryterats på annat sätt till att medverka i studien.

Det är stor demografisk spridning bland respondenterna. Geografiskt finns de utspridda över nästan hela Sverige. Erfarenheten av att vara familjehemsförälder varierar från 8 månader till över 40 år som aktivt familjehem, och större delen av respondenterna har erfarenhet av att vara familjehemsförälder i minst 10 år. Sex av de tillfrågade familjehemmen har barn som är uppväxtplacerade. Nio familjehem har endast ett barn placerat hos sig just nu, medan tre familjehem för tillfället har fyra familjehemsbarn

boende hos sig. 22 av respondenterna har biologiska barn, och en var vid intervjutillfället gravid med sitt första barn. Ingen av de intervjuade är släkt med det placerade barnet, inget nätverkshem är alltså representerat.

Respondenterna har fingerade namn för att säkerställa anonymiteten.

Familjehemsföräldrarnas erfarenheter av bemötandet från socialtjänsten

Alla familjehemsföräldrar som intervjuades hade uppdrag från socialtjänsten, men det framkom tydligt att det var stora skillnader på hur de bemöttes av de olika kommunerna och deras socialsekreterare. Det fanns en enighet om att socialsekreterarens bemötande var viktigt för att familjehemsföräldrarna skulle känna sig förstådda i sin situation, att deras behov av stöd respekterades och ledde till förändring, det framkom att det var lite som om att ha tur i ett lotteri när socialsekreteraren visade sig vara bra. De 23 familjehemsföräldrar som deltog i studien kan delas in i två ungefär lika stora grupper utifrån om de tycker att de har ett bra samarbete med socialtjänsten och de som tycker att samarbetet fungerar mindre bra.

Mindre bra bemötande från socialsekreterare

Det är vanligt att familjehemsföräldrarna inte får tillräcklig information om barnet som ska placeras hos familjen, flera barn som beskrivits som utåtriktade och charmiga visar sig ha ADHD. I ett annat fall började familjehemmet misstänka att det placerade barnet hade någon slags problematik, via samtal med barnets förskola fick de veta att barnets särskilda behov varit kända under en längre tid. Nästan hälften av familjehemsföräldrarna sa att det var svårt att få kontakt med socialsekreterarna, och när de kommunicerade så fanns det en känsla av att inte bli förstådd. Mycket tid och energi tycks gå åt till att ringa samtal och mejla socialtjänsten, ibland dröjer det ändå flera veckor innan det utlovade beslut kunde tas. En kvinna berättade om ett hembesök av två socialsekreterare som hade en pågående konflikt mellan varandra, vilket gjorde att de satt i varsin del av rummet och betedde sig enligt familjehemsmamman som om de låg i skilsmässa med varandra.

En familjehemsmamma berättade om hur den placerade tonårstjejen vid ett möte med socialsekreteraren på en offentlig lokal känt sig totalt utlämnad, eftersom sekretessbelagda uppgifter diskuterades och tonårstjejen blivit rädd att människor runt om skulle höra vad som sades. Tonårstjejen ilska och besvikelse visade sig i utåtagerande beteende som orsakade många konflikter. När familjehemsmamman försökte lösa situationen och kommunicera med socialtjänsten fick hon ingen respons, utan upplevde det som att det var hon som var den jobbiga. Det hela slutade med att familjehemsmamman gjorde en JO anmälan mot den kommunala socialtjänsten.

En av de mest missnöjda var ”Roland” som varit familjehemsförälder i över 30 år. Han önskade att han haft lite psykologi- och pedagogikutbildning med sig i grunden. Han ville ha mer verktyg för att förstå människors och själv kunna förmedla det han tänkte, med de placerade barnen fungerade det bra men han var väldigt negativt inställd till socialsekreterare. Flera gånger hade han upplevt att socialsekreterare klampat in och sagt saker till de placerade barnen som kunde uppfattas som ett hot om förflyttning. Barnet som i nuläget är placerad i familjehemmet, har levt hela sitt liv hos Roland och hans fru. De har kämpat i 11 år för att få till stånd en vårdnadsöverflyttning, men Roland säger att de känner sig motarbetad av socialtjänsten. Barnet har aldrig ens övernattat hos sina biologiska föräldrar

och ser Roland och hans fru som sina föräldrar. Roland sa att han var arg och besviken på socialtjänsten, den första socialsekreteraren hade varit bra, men de andra var han inte nöjd med:

"...resten av socialsekreterarna har varit dåliga. Små nytexaminerade jäntor som tror att de vet allting men kan ingenting om hur man bedömer. De har inga egna barn och inga erfarenheter, sätter näsan i vädret och försöker bestämma och inte går det heller, det fungerar inte så."

Roland, 63 år.

Det var flera familjehemsföräldrar som tog upp problem som hade att göra med bristen på framförhållning. Var sjätte månad ska det beslutas i socialnämnden om barnet fortfarande behöver familjehemsvård, och ibland dröjer beslutet för länge. "Anders" beskriver hur han skulle vilja ha mer information om hur socialtjänsten resonerar kring det placerade barnet. Det kan hända att den biologiska föräldern hoppas att barnet ska få komma hem och barnet går och väntar på beslut, och då kan det bli oroligt och många konflikter i familjehemmet. Anders berättar:

"Det blir som en inombordsstress för man vet ju att det här lilla barnet vill ju självklart hem. Det är snudd på att en själv vill säga "ha inte så höga förhoppningar" men så vill man ju inte vara den som säger den informationen utan den ska ju komma från rätt håll. Det är ju bättre att barnet är arg och besviken på dem än på oss"

Anders, 33 år

Bra bemötande från socialsekreterare

Även om det fanns många exempel på när samarbetet med socialsekreteraren inte fungerat, så hade alla också positiva erfarenheter. Det som framkommer som gemensamma nämnare för en välfungerande familjehemsvård är att socialtjänsten är kontaktbar, det är lätt att kommunicera, familjehemmen känner sig förstärkta och som en del av sammanhanget som samarbetar runt de placerade barnen. En bra socialsekreterare beskrivs ofta som äldre, ha barnets bästa som fokus, ödmjuk och pålitlig, men de framhåller framförallt socialsekreterarens egen erfarenhet av föräldrarollen som viktig. "Annelie" beskriver barnets socialsekreterare så här:

"Den personen slutar ju nu så nu är det stor oro som vi ser framåt. Det är en person som både har vågat sätta ner foten mot de biologiska föräldrarna, men också vågat lyssna på dem och hör vad är det som är bäst i det här läget, hur ska vi göra tillsammans? Han vågar sätta barnets behov i centrum och inte alla andras behov."

Annelie, 33 år

Flera av familjehemsföräldrarna har uppdrag från flera olika socialtjänster på samma gång och då framgår skillnaden ännu tydligare. "Jessica" som har fyra barn placerade från tre olika kommuner, berättar hur det alltid är fel på ersättningen från den ena. Den andra socialtjänsten beskrivs som bedräglig, Jessica blir hänvisad runt bland olika tjänstemän och beslut dras ut på tiden, medan den tredje kommunen alltid har tid för Jessica när hon ringer och behöver stöd:

"Vi har både himmel och helvete. Den kommun som ringde i går och frågade hur vi har det, de ringer och frågar: "Har du inte funderat på att söka lönebortfall under juli, för jag tycker att ni ska ha en semester tillsammans ni i familjen?". Men vi har en annan kommun också som bara hänvisar till biologiska föräldrars rätt. Vi har ingen rätt alls som familjehem. Vi har ett barn som är så rädd för sin biologiska pappa att han kräks när han ska till umgänge, men socialtjänsten kräver att vi ska lämna barnet ensam där och barnet ska fylla 7 år nu. Barnet har aldrig bott med

sin pappa. Jag vägrar, jag vet att jag gör fel gentemot socialtjänstens direktiv men nu jobbar jag för barnet och dess bästa.”

Jessica, 43 år

Flera av familjehemsföräldrarna säger att de förstår att socialsekreterarna har ett svårt arbete, det är inte heller de som bestämmer i slutändan. ”Siv” berättar:

”Nu har vi fått en stor fin blomgrupp från politikerna i socialutskottet, det står här på kortet ”tack för ditt engagemang” Jag har aldrig varit med om det förut. Då är det soc. som har vidarebefordrat det jag skrivit om vår vardag till politikerna och de säger att nu har de förstått hur det kan vara att vara familjehem. Tydligt så har det banat väg för mycket bra beslut just i vår kommun, de har inte förstått förut.”

Siv, 55 år

Det som framkommer är att det inte bara är socialsekreterarens bemötande som är avgörande för avtalets innehåll, det är också upp till varje familjehem att förhandla sig till ett bra avtal. Ett familjehem som var väletablerat och med bra referenser kunde ställa högre krav, vilket innebar att de fick högre arvode, tillgång till avlastning varannan helg och två månaders betald ledighet för återhämtning efter avslutad placering, detta var enligt dem förutsättningen för att de skulle orka fortsätta vara familjehem. Men det förefaller så att de flesta familjehem i studien inte förhandlar för att förbättra avtalet, utan omsorgen av barnen går först och att familjehemsföräldrarna lätt förbiser sitt eget behov av stöd.

Utbildning och handledning

De flesta familjehem fick erbjudande om att gå på föreläsning någon gång om året, vissa hade haft övernattning på hotell tillsammans med andra familjehemsföräldrar. Några gick på grupphandledning varje månad, medan andra fick enskild handledning av sin socialsekreterare.

Några av familjehemsföräldrarna hade gått en PRIDE utbildning och var relativt nöjda med den. Flera nämnde BBIC som ett utmärkt styrdokument för att göra ett bra arbete, men att det borde användas mera och inte bara som dokumentation.

Fyra familjehemsföräldrar beskrev hur samarbetet med socialtjänsten fått dem att fundera på att byta från den kommunala socialtjänsten till privata alternativ. ”Niclas” berättar hur han upplever att socialtjänsten inte visar någon förståelse för den energi och tid som det tar att vara familjehem, De får beröm, socialtjänsten säger att de är ett riktigt bra kvalificerat familjehem men Niclas upplever att socialsekreteraren ändå inte förstår vilket stöd familjehemmet behöver och då spelar berömmet ingen roll. Det som är gemensamt för dessa fyra familjehemsföräldrar är att de kan klassas som högutbildade inom ämnen som de har användning av i uppdraget som familjehemsförälder. ”Annelie” berättar:

”Det är så otroligt personbundet på socialtjänsten och det skrämmer mig som jurist att det inte finns någon rättssäkerhet i hanteringen från socialtjänsten. Och inte ens när man säger det åt dem så förstår de ju vad man säger och likaså när man ställer krav och ifrågasätter då är det vi som är ett problematiskt familjehem, som har samarbetssvårigheter.”

Annelie, 33 år

Vårdnadsöverflyttning

I ett familjehem bor ett barn som levtt nästan hela sitt 11-åriga liv i familjehemmet, både barnets och familjehemsföräldrarnas största önskan är att få en vårdnadsöverflyttning. Barnet har under åren haft väldigt lite kontakt med den biologiska mamman, men när barnet var 5 år ville den biologiska mamman att familjehemsvården skulle upphöra och fallet togs upp i länsrätten. Länsrätten gick mot socialtjänstens rekommendationer och tilldömde den biologiska mamman vårdnaden, men när domen var ett faktum så ändrade sig den biologiska mamman och barnet blev kvar i familjehemmet och det som varit ett LVU omhändertagande blev ett SoL (dvs. frivillig vård) ”Lena” berättar om hur det var:

”Men som tur var så genomförde mamman inte flytten, men det är då barnet blev SoL. Under den tiden mådde jag väldigt dåligt och gick ner 14 kg. Nu försöker jag inte tänka på att det kan hända igen, när jag tänker på det blir jag bara orolig.”

Lena, 46 år

När ett barn blir placerat enligt SoL, kan den biologiska föräldern begära att familjehemsvården avslutas, vilket innebär att familjehemmet på sätt och vis är utlämnade till den biologiska föräldrarnas godtycke. För barnet i Lenas familjehem innebär det att den biologiska mamman ska skriva under papper som rör exempelvis ett skolbyte, vilket gör att familjehemmet kan få vänta flera månader på en underskrift. Lena menar att barnet känns precis som deras biologiska barn, och barnet kallar dem också för mamma och pappa och är rotad i deras familj. Men eftersom SoL bygger på frivillighet finns en ständig oro för att det ska fattas beslut som familjehemmet inte kan vara med och styra. ”Lars” som är gift med Lena och är familjehemspappa till barnet säger:

”Stötta dem som har familjehemsbarn, hjälp dem på rätt sätt. Tänk om i vissa situationer, barn ska inte bo hos föräldrarna om föräldrarna inte kan ta hand om barnen. Det finns ju bestämmelser att barnen ska hem till föräldrarna, oavsett. Lagen är inte för barnets bästa utan för föräldrarna. Tyvärr.”

Lars, 50 år

Det var flera av de intervjuade som uppfattade att socialtjänsten lät föräldrarätten vara starkare än barnrätten.

Relationen till de biologiska föräldrarna

Många familjehemsföräldrar framhöll att det är viktigt att det placerade barnet får ha ett umgänge med sina biologiska föräldrar, men att det ska vara på barnets villkor. Ofta har de biologiska föräldrarna kvar vårdnaden om barnet och det är nödvändigt att ha ett visst samarbete, vilket är särskilt tydligt vid en SoL placering där de biologiska föräldrarna kan begära att placeringen avbryts. Många biologiska föräldrar saknar förståelse för varför barnet omhändertagits, och då kan de uppträda hotfullt och ställa orimliga krav, vid sådana tillfällen är det viktigt att socialen går in och tar konflikterna. Familjehemmen ska vara de vita och socialen de svarta som en familjehemspappa uttryckte det.

Avlastning

Av de 23 personer som intervjuades hade nästan hälften någon form av avlastning, sju familjehemsföräldrar har placerade barn som var hos sina biologiska föräldrar eller släktingar någon gång i månaden, fyra familjehemsföräldrar har barn med ett handikapp som vistas på ”kortis” eller placerade barn som åker till en kontaktfamilj. En familjehemsmamma menade dock att hon inte

räknade det som avlastning när det placerade barnet var hos sina föräldrar, då barnet blev alldeles för påverkad av detta umgänge vilket gjorde att det tog flera dagar innan vardagen blev sig lik.

De familjehemsföräldrar som hade uppväxtplaceringar hade ofta ingen avlastning alls eftersom de placerade barnen inte hade tillgång till något biologiskt nätverk, och vissa var nöjda med att det var så. En man berättade att de inte har haft någon form av avlastning under 30 år som familjehem. Han menar att så här i efterhand förstår han att det hade varit bra att få vila upp sig och komma ifrån någon gång för att få återhämta sig, men bara om han kunde lita på att allt fungerade för barnet så att han kunde stänga av helt.

De familjehem som tog emot placeringar som sträcker sig över kortare tidsperiod och då framförallt tonåringar, uttryckte ett större behov av avlastning. Det var också fler av de som haft placeringar under många år, som sa att återhämtning var en förutsättning för att kunna orka. De som hade biologiska barn i hemmet framhöll också att det är viktigt för dessa barn att få vara själv med sina föräldrar, då det placerade barnet ofta tar stor plats i familjen. En kvinna sa att avlastningen också var bra för det placerade barnet, eftersom de också kunde behöva en paus från familjehemmet.

Det kan också vara så att socialtjänsten inte förstår situationens allvar när familjehemmen upplever problem. Två av de intervjuade kvinnorna hade genomgått varsin svår sjukdomsperiod utan någon form av avlastning, vilket de båda upplevde som väldigt jobbigt eftersom situationen också påverkade de placerade tonåringarna som visade sin oro genom att bli utåtagerande. En annan kvinna, ”Malin”, var vid intervjutillfället sjukskriven för utmattning. Det placerade barnet var väldigt krävande och det fanns en misstanke om autism, trots detta hade familjehemmet aldrig haft avlastning. Malin menade att det borde höra till socialtjänstens rutiner att fråga familjehemmet:

”När de konstaterade som de gjorde att det här är ett krävande barn och att det helt enkelt är krävande att vara familjehem, jag skulle önska att soc. tog det som något självklart, en del av det som man alltid tar upp med familjehemmet: ”Hur orkar ni?” ”Har ni tid för varandra?” ”vad är en rimlig lösning?” ”hur ska ni få andhämtningspauser?”

Malin, 28 år

Malin berättade att de fått väldigt mycket stöd när det gällde barnets behov, socialsekreteraren har tagit kontakter och ordnat grejer som gjorde att de inte behövt hantera den misstänkta autism diagnosen på egen hand, detta kändes som en sorts avlastning enligt Malin.

”Karin” som är familjehemsmamma, berättade om sin vardag med två placerade barn varav den äldste på 7 år har två diagnoser och förstör sina kläder, ritar på väggarna och har sönder saker hela tiden. Karin säger att bristen på återhämtning nästan gör situationen ohållbar:

”Nu är jag dessutom ensamstående, för jag har precis skilt mig så jag behöver verkligen avlastning. Jag går på knäna och börjar nästan gråta över det. Men det är nästan så att jag inte vågar be om det, för när jag sa att jag inte vet hur länge jag orkar då kom frågan: ”jaha, vill du att vi ska omplacera henne?” Nej, det vill jag inte utan jag vill ha hjälp.”

Karin, 46 år

Arvode, inkomstbortfall och arbetslöshetsförsäkring

I sju av de tillfrågade familjehemmen var man nöjd med arvodet, av dessa hade sex familjehemsföräldrar i nuläget olika grader av tjänstledighet från sitt ordinarie arbete och fick inkomstbortfall. Hälften av studiens familjehemsföräldrar hade varit tjänstlediga med inkomstbortfall

någon gång under sin tid som familjehem. Många tog upp tjänstledighet som ett sätt att få tiden att räcka till för alla möten med socialtjänsten, BUP och skolan. Ingen av de tillfrågade tog upp tjänstledighet som en möjlighet för att få egen tid till återhämtning under barnets vistelse på förskola eller skola.

Totalt 16 av de tillfrågade familjehemsföräldrarna var missnöjda med sitt arvode, och många uttryckte att det kändes viktigt att slippa oroa sig för att få hushållsekonomin att gå i hop. Flera familjehemsföräldrar tyckte att det tog för mycket energi att argumentera med socialsekreteraren angående arvodet eller omkostnaden, de kände sig missförstådda. Det finns också exempel på hur bristen på ersättning kan få konsekvenser för familjen. En kvinna berättade hur de var tvungna att sälja sitt hus och ett annat familjehem fick avsluta sin firma:

”Sara” och ”Bengt” har ett familjehem med ett syskonpar placerat hos sig, de berättade hur de fick vänta i sju månader på att få ekonomisk ersättning från socialen. Året var 2005 och det var familjehemmets första uppdrag. Sara sa att de var så ivriga på att sätta i gång att de skrev under pappret på socialtjänsten fast de inte fått information om ersättningen, och när de sedan försökte nå de ansvariga för utbetalningarna var de okontaktbara. Syskonen var då under 6 år och båda barnen hade särskilda behov som var större än familjehemmet fått information om. Eftersom ersättningen dröjde, fick familjen ta ut kontanter från det egna företaget för att kunna köpa mat, med konsekvensen att de var tvungna att avsluta sin verksamhet i företaget. Bengt berättar:

”Det var besvärligt då och jag tänkte att de flesta hade nog i det läget lämnat tillbaka barnen. Men jag kunde inte säga så, för jag hade redan då fäst mig vid barnen. . Det var väldigt väldigt jobbigt att det var på det sättet. Jag kände mig utnyttjad av socialen, de utnyttjade att vi hade råkat fästa oss och anknyta till barnen på det där sättet.”

Bengt, 62 år

Familjemamman som tvingades sälja familjens hus berättade att hon blivit uppsagd av arbetsgivaren under tiden som hon var tjänstledig med inkomstbortfall. När hon sedan skulle få A-kassa, visade det sig att inkomstbortfallet jämfördes med socialbidrag vilket inte gav rätt till A-kassa. Det kan tilläggas att kvinnans arbetsgivare tillhörde samma kommun som den socialtjänst som uppmanade kvinnan att vara tjänstledig med det lilla barnet.

Familjehemsföräldrarnas behov av stöd från socialtjänsten.

Under intervjuerna fick familjehemsföräldern uppmaningen att tänka sig det ultimata stödet från socialtjänsten, de fick berätta hur de önskade att familjehemsvården var utifrån sitt eget perspektiv. Det som framkom ingen längtan efter ett extravagant lyxliv för dem själva, utan alla familjehemsföräldrar menade att ett bra stöd skulle påverka de placerade barnen positivt. Det fanns också ett solidariskt tänkande, de som uppfattade att deras familjehem hade det bra, uttryckte ofta att de visste att det fanns de som hade det mycket sämre och önskade en förbättring av stödet till familjehemsföräldrar överlag.

”Där måste ju socialtjänsten vara uppriktig med och ärlig med sig själv och säga att ”vi är ju faktiskt inte familjehem, vi går ju hem på fredagen.” Så är det och det har de inte erkänt för sig själva än, utan de går runt och tror att de är världsbäst på att vara familjehem även fast de aldrig har provat. De vet precis vad alla familjehem behöver, fast de aldrig har varit där.”

Annelie, 33 år

Bemötande från socialtjänsten

Många av familjehemsföräldrarna hade erfarenhet av att få bristande information om barnet av socialtjänsten, de var medvetna av att det finns en sekretess, men flera hade varit med om att det inte framgick att barnet hade speciella behov som sedan diagnostiserats som exempelvis autism, ADHD eller Aspergers syndrom. Det fanns en förståelse för att socialsekreteraren inte visste allting, men för att kunna möta barnets behov så bra som möjligt behövs information och då särskilt om det finns en bekräftad diagnos.

”Jag tror att man som familjehem måste ha ganska mycket information, så att man har en faktisk möjlighet att välja om man vill ta på sig barnet eller inte. Så att man inte får höra att ”han har bara lite problem med fötterna” och sen när barnet kommer så är fötterna det minsta problemet. Man bör få en reell möjlighet att ta ställning till om man kan ta emot det här barnet eller inte.”

Annelie, 33 år

En man säger att det är viktigt att det blir en bra matchning mellan familjehemmet och det placerade barnet, och att det sker bäst genom tydlig information från socialsekreteraren. En familjehemsamma önskade att barnet kunde inskolas i familjehemmet, ungefär som det fungerar inom barnomsorgen. Hon föreslog att barnet först kunde hälsa på hos familjehemmet eller att de träffades en stund på neutral mark någon gång innan barnet flyttade in, men var medveten om att det kunde vara svårt att genomföra eftersom det ofta var bråttom när placeringen genomförs. Kvinnan menade att när beslutet om ett omhändertagande tagits, då går allting väldigt snabbt och barnet rycks loss från sitt sammanhang. Det framkommer från flera familjehemsföräldrar att det är viktigt att familjehemmen får extra mycket stöd och uppbackning i placeringens initiala skeende. En kvinna berättar hur alla berörda på socialtjänsten gick på semester tre dagar efter barnets ankomst till familjehemmet, utan att i förväg ha meddelat detta.

”Niclas” fick uppleva att den placerade tonåringen hämtades med ambulans efter en mopedolycka. Eftersom det inte fanns något slags intyg, fick sjukhuspersonalen vid det tillfället lita på att både familjehemsföräldern och tonåringen uppgav sina rätta identiteter. Han menar att det borde vara en självklarhet att socialtjänsten utfärdar en slags legitimation till familjehemmen, där det ska stå vilka placerade barn som är kopplade dit, samt om barnet är placerad på miljö eller på eget beteende men inte vad som ligger bakom omhändertagandet. Det är större sannolikhet att ett barn som är placerad på eget beteende har exempelvis droghistorik, självskadebeteende eller utåtagerande agerande, och det kan vara viktigt att veta för den personal i exempelvis sjukvården som ska bemöta barnet. En sådan legitimation skulle också höja säkerheten vid rymning, då polisen behöver veta om en vuxne verkligen är den familjehemsföräldern som barnet är kopplad till.

Utbildning och handledning

Många av de tillfrågade familjehemsföräldrarna hade möjlighet att få gå på föreläsningar någon gång per år, och vissa hade tillgång till grupphandledning en gång i månaden. Flera familjehemsföräldrar påpekade att familjehem blir ordentligt utredda av socialtjänsten inför ett uppdrag, men förberedelsen inför verkligheten med ett placerat barn var bristfällig:

”Soc. gör ju sin grundläggande analys om man kan vara familjehemsförälder, sen händer det ju inget mer. Och helt plötsligt så står man där med ett barn och då ska man veta och kunna allting. Det borde vara mer utbildning i allt möjligt faktiskt.”

Anja, 52 år

Familjehemsföräldrarna gav flera förslag på hur informationen och utbildningen kan förbättras redan under rekryteringen av familjehem. "Sara" efterfrågade ekonomisk information och tydliggörande i ansvarsfrågan, flera tog upp att de ville ha mer information om hur en familjehemsplacering kan påverka de biologiska barnen och relationerna inom familjen. Några ville ha mer insikt i vad kontakten med de biologiska föräldrarna kan innebära. "Niclas" hade ett förslag som skulle förenkla för familjehemmen om problemsituationer uppstår:

"Vi måste ha tydliga direktiv och det borde finnas lite stadgar eller tips eller nåt som man kan få som i en liten folder "I fall en förälder ringer och är hotfull, så kan du göra så här..." Den informationen behöver komma i det primära mötet som sker innan placeringen är färdig och vid det mötet så ska allt sånt här tas upp. Det ska inte finnas några frågetecken. Det borde finnas en utbildning i hur det är att vara familjehem, där man får lära sig tips och trix."

Niclas, 38 år

Många av de tillfrågade menade att generella föreläsningar om barns problematik som till exempel ADHD skulle vara bra. "Anders" menar att eftersom familjehemsföräldrar oftast är lekmän när det gäller den problematik som placerade barn kan ha, gav han som förslag att socialtjänsten skulle anordna utbildningshelger med familjehemsföräldrar, både som rekreation, kunna utbyta erfarenheter och med föreläsningar utifrån olika teman som exempelvis problembaserat lärande. Någon tyckte tvärtom att socialen borde satsa på att ha fler träffar med föreläsningar varje år, i stället för att satsa på en dyr. En kvinna föreslog att socialtjänsten skulle börja med en stor föreläsning och därefter utifrån den starta studiecirkel för familjehemmen.

Majoriteten av de intervjuade framhöll vikten av att träffa andra familjehemsföräldrar. En kvinna hade erfarenhet av att socialtjänsten gav möjligheten att gå till en öppen förskola tillsammans med andra familjehem en gång i veckan, det var något som var mycket uppskattat. Några gav som förslag att socialtjänsten borde använda rutinerade familjehem som mentorer för de nystartade. En kvinna sa att socialtjänsten definitivt borde informera om de föreningar som finns, redan under rekryteringen av familjehem. Det är framförallt känslan av att bli förstådd och få utbyta erfarenheter som framhålls som viktigt.

"Det är jätteviktigt, för man kan inte prata om de här problemen med andra än de som har familjehemsbarn, det är ingen som förstår. Det går inte att jämföra med egna barn, det är en helt annan anspänning och det är en helt andra tankar som far."

Kristina, 48 år

Vissa av de intervjuade familjehemsföräldrarna hade tillgång till grupphandledning, där de kunde möta andra familjehemsföräldrar och prata. Det fanns två olika former, i den ena var det familjehemssekreterare som höll i grupphandledningen och vissa hade tillgång till en extern handledare. Det var flera familjehemsföräldrar som önskade sig mer extern handledning eftersom det innebar en möjlighet att också ta upp problem som uppstått med personal från socialtjänsten och träffa någon inte var insatt i de specifika barnen, utan kunde se på situationer med lite nya ögon. Många tyckte att det var väldigt viktigt att få enskild handledning som bara gällde det specifika barnet, en man föreslog att det skulle vara lättare att få tillgång till exempelvis barnpsykolog. "Malin" har en önskan om att få handledning som bara berör de två vuxna i familjehemmet:

”Där skulle det vara fritt att prata, inte bara om familjehemsföräldraskapet utan hela familjesituationen. Därför att det är inte bara barnet eller relationen barnet – familjehemsföräldern som behöver funka, utan det är också relationen mellan familjehemsföräldrarna, med de biologiska barnen, med framtidsplaner, med när man har trott saker om placeringen och så har det visat sig bli annorlunda.”

Malin, 28 år

”Annelie” menar att familjehemsföräldern också behöver handledning för att kunna strukturera upp och få insikt i sin egen roll:

”Jag tror också att man måste fundera ”vad är det vill jag själv och vad är mitt mål med den här placeringen?” Man måste kanske våga ställa de frågorna till sig själv ”är mitt mål egentligen att det här barnet ska bo kvar här jämt?” jag måste förhålla mig till det, för det kommer ju att påverka om jag tycker att det är okej att de är hos sina biologiska föräldrar. ”Vad är mitt jobb?” Det är något som jag tror att ganska många familjehem behöver lite hjälp med.”

Annelie, 33 år

De biologiska föräldrarna

Många säger att de behöver socialtjänstens stöd när det gäller att handskas med de biologiska föräldrarna, socialen behöver vara den som tar konflikterna, sätter gränser och bestämmer reglerna. En kvinna påpekar också att det är bra för familjehemmen att få en inblick i hur den problematik som de biologiska föräldrarna kan påverka deras agerande. ”Malin” menar att man ska försöka allt vad man kan för att få till en bra relation:

”När man träffar de biologiska föräldrarna då är de mitt i en kris för att någon har tagit deras barn. Kan man möta dem där på ett fint sätt och inte gå i strid direkt även om de har konstiga åsikter, utan försöka respektera det som går så tror jag man har igen det i slutet.”

Malin, 28 år

En kvinna menar också att det är viktigt att socialtjänsten är uppriktig mot de biologiska föräldrarna om vad som är orsaken till att barnet omhändertags, ett familjehem ska inte uppfattas som ”kvalificerade barnvakter” där den biologiska föräldern kan komma och gå som den vill. En annan kvinna säger att socialtjänsten borde erbjuda de biologiska föräldrarna utbildning: de behöver arbeta med sin självkänsla, lära sig hur man bemöter människor och få hjälp att utveckla föräldrarollen.

Avlastning

Majoriteten av de tillfrågade var överens om att avlastning behövs för att de som familjehemsföräldrar ska orka, ungefär hälften framhöll att det även var viktigt för de biologiska barnen och för kärnfamiljen. ”Malin” tror att utan en chans till återhämtning är det lätt att allting blir som ett AB familjen, eftersom det händer så mycket i ett familjehem. Hon tror att bristen på vila och bra handledning gör att man lakas ur som människa, blir en sämre familjehemsförälder och får ett tråkigare liv. En annan kvinna säger att avlastning inte behöver handla om en hel helg, det kan också handla om en eftermiddag.

Många sa att socialtjänsten behöver bli bättre på att erbjuda familjehemmen avlastning och särskilt vara lyhörd för familjehemsföräldrarnas behov. Så här säger ”Karin” som nyss blivit ensamstående och som har ett placerat barn med stora behov:

”Om man som familjehem ber om hjälp, då har det oftast gått ganska långt redan. Man är nog ganska tålmodig i jämförelse med många andra människor kanske, så när man väl ber om hjälp då behöver man hjälp. Och då tycker jag inte att det ska vara något snack kring det utan det ska bara vara självklart att man ska få den hjälp som man behöver. Det är verkligen som om de slår undan knäna om man måste kämpa för det.”

Karin, 46 år

Arvode, omkostnader och inkomstbortfall

Nästan alla familjehemsföräldrar var överens om att arvodet borde höjas, men det påpekades också att ersättningen inte var avgörande utan viljan att hjälpa utsatta barn. Flera uttryckte en oro för att folk bara skulle ta uppdrag som ett sätt att tjäna pengar. En kvinna framhöll att familjehem inte ska vara ett sätt för familjer att klara sig ur sin egen ekonomiska kris, men hon tycker att arvodet skulle behöva vara mycket bättre för de placerade barnens skull. En man hade räknat ut att de har en timlön på ungefär 12,40 kronor, före skatt, och den placerade tonåringen hade väldigt stora behov samt en biologisk mamma som var mycket krävande. ”Birgitta” menar att det borde finnas en nämnd som familjehemmen kunde vända sig till om samarbetet med socialtjänsten blir för komplicerat, Birgitta anser att den låga ersättningen är förklaringen till att det är svårt att rekrytera nya familjehem:

”Det är alldeles för dåligt betalt. Det skulle vara mycket mer betalt. Det borde vara minst det dubbla. Och det är därför de inte får tag på familjehem, för man kan inte ge upp sin utbildning och sina andra grejer och sina egna barn och så få skitdåligt betalt. Det är ett riktigt jobb, ett riktigt skitjobb emellanåt kan jag säga, innan man fått allting i balans”

Birgitta, 52 år

De placerade barnen har ofta mycket större behov än de biologiska barnen, det kan handla om att saker och kläder går sönder snabbare eller att de äter väldigt mycket mat. Ett placerat barn kan också behöva få möjlighet att utöva ett intresse och sådant kan vara kostsamt, men det är viktigt att få vara med i en fotbollsklubb eller teater för det stärker både självkänslan och ger social träning. En man berättar att han vill ge det placerade barnet samma förutsättningar som sina egna barn och barnbarn. Han tycker att det placerade barnet ska ha en materiell standard som gör att den känner sig jämbördig med sina klasskamrater. En annan man berättar att de som familjehem vill höja barnets allmänbildning, för oftast har placerade barn knappt upplevt någonting före placeringen. Men det är kostsamt att gå på Gröna Lund eller åka till fjällen när man är en stor familj och det är sådant som inte kan genomföras när räkningar och mat måste prioriteras.

En kvinna menade att det borde vara en självklarhet att få extra omkostnadsersättning vid skolledigheten, dels så går det åt mer mat och för att kunna göra något extra på lovet. ”Anders” har ett förslag som ger det placerade barnet mer tid till ledighet:

”Det som skulle vara bra var att man kunde få stöd med mera semester, till att kunna ge de här barnen ett jullov, påsklov det är ju inte alltid det går att synka så att det funkar med de biologiska föräldrarna. Man kanske kunde få det stödet från socialtjänsten, ett ekonomiskt stöd så att man kan vara ledig längre under sommaren. Jag menar 5 semesterveckor räcker ju inte till allt.”

Anders, 33 år

Många framhåller att ett högre arvode skulle visa att samhället uppskattar det engagemang, energi och arbete som familjehemmen lägger ner på de placerade barnen. En kvinna menade att det handlar om att

någon går in i din familj och påverkar hela din familj, hon upplevde det som att både hon och familjen blottades. En annan kvinna menar att det är ett heltidsarbete att vara familjehem, 24 timmar om dygnet och 7 dagar i veckan. Flera familjehemsföräldrar påpekade att de faktiskt spar pengar åt samhället, eftersom en placering på institution är betydligt dyrare:

"Om man kan få det här barnet att bli en fungerande vuxen med arbete och så är det egentligen bara småpengar det rör sig om. Alltså man biter sig själv i svansen tror jag. Det är kanske en stor utgift för det enskilda socialkontoret nu, men om man ser det samhällsekonomiskt, så är det en väldigt liten utgift i förhållande till den vinsten som samhället kan göra."

Kristina, 48 år

Det finns även familjehemsföräldrar som anser familjehemmens meriter borde ge skillnad på arvodet. "Niclas" vill att det ska vara en individuell lönesättning som grundas på den befintliga utbildningsnivån i familjehemmet och erfarenheten som familjehemmet har. Gör familjehemmet ett kvalificerat arbete ska de ha ett högre arvode anser han, det ska löna sig att utbilda sig inom relevanta ämnen. "Malin" menar också att socialtjänsten behöver värdera varje familjehem individuellt, som det är nu så utgår ersättningen bara utifrån det placerade barnets behov:

"Man skulle se det här mer och mer som ett jobb. Man skulle diskutera löpande "vad är era behov?" "vad lägger ni ner för stort tid och energi på det här uppdraget?" och kompensera det med lön. Dels fick man in mer tid och dels fick man in en känslomässig insats som gör att man inte orkar jobba på samma sätt, då täcker socialen upp för det, för familjeekonomi ska inte påverkas av uppdraget utan insatsen som man gör ska värderas."

Malin, 28 år

Många föreslog att det skulle vara obligatoriskt att erbjuda familjehemmen någon form av inkomstbortfall under placeringens första två månader, då det är svårt att avgöra hur stora barnets behov är. "Siv" säger att många av de barn som är i familjehemsvården har svårigheter, vissa har medfödda problem eller så har de präglats av en problematisk uppväxtmiljö. Siv vill att inkomstbortfallsersättningen ska vara på minst 25 % så länge behovet finns, hon menar att det är nästintill omöjligt för henne att kombinera ett vanligt heltidsjobb med att vara familjehem åt tre placerade barn:

"Det ställs stora krav på att det ska hinnas med möten, vi ska komma och gå, vi ska köra hit och vi ska fara dit, det är umgänge och man hinner nästan inte jobba heltid. Sen måste man ha tid till återhämtning och så kanske man har egna barn, de måste ju också få finnas. Jag känner att det är någonting där som har blivit fel."

Siv, 55 år

Siv tycker att den bästa lösningen vore om familjehemmen anställdes så att mötestid, handledning, umgänge och liknade var på arbetstid. Den resterande tiden är arvodesberättigande eftersom det är ett jobb som pågår dygnet runt att vara familjehem. "Kristina" menar att familjehemsuppdraget borde ses som ett arbete, hon ser pensionen som ett bra argument. Alla dessa familjehemsföräldrar som inte är berättigad till tjänstepension, hur stor blir deras pension egentligen? "Birgitta" är bestämd i sin åsikt i att familjehemsuppdraget borde klassas som ett arbete:

"Att de ska se det här som ett riktigt jobb, det är ett väldigt svårt jobb. Att vi som är familjehemsföräldrar helt plötsligt ska bli kuratorer, psykologer, ta hand om biologiska föräldrar och så vidare, det är ju sanslöst vad de kräver utav oss egentligen. Och sen har vi egentligen

ingenting att säga till om. Vi ska ha mer att säga till om och att det ska vara ett värdigt jobb och att man ska få betalt för det.”

Birgitta, 52 år

”Sara” som har erfarenheten att inte få ersättning på sju månader, menar att det är väldigt viktigt att socialsekreteraren är ärlig i sin information om ersättningen. De nya familjehemmen behöver få veta hur det faktiskt fungerar ekonomiskt och vad pengarna ska täcka, för att förhindra att familjehemmet hamnar i en ekonomiskt ohållbar situation när det utvecklats en anknytning mellan det placerade barnet och familjehemmet.

Flera av de intervjuade har mött socialsekreterare som säger att det är viktigaste att familjehemsföräldern har ett stort hjärta. Det är något som ”Annelie” opponerar sig emot:

”Det där med att det bara behövs stora hjärtan, det problemet har väl få familjehem. Utan det största problemet är ju att vi har för stora hjärtan och att hela jädra världen ryms däri. Men man ska orka med det också och det lär man sig någonstans längs efter vägen.”

Annelie, 33 år.

Diskussion

I diskussionsdelen kommer de intervjuade familjehemsföräldrarnas uppfattning kopplas till vad lagtext, rapporter, litteratur och tidigare forskning säger om familjehemsvården, för att diskutera resultaten från intervjuerna. Med de teoretiska perspektiven från systemteori och salutogenes diskuteras även sammanhang och hur stöd skulle kunna utformas.

Resultatsammanfattning

Syftet med studien var att få en fördjupad insikt i familjehemsföräldrars uppfattning av vad som exempelvis stärker hanterbarheten och begripligheten i deras uppdrag, vilket förhoppningsvis kan ge idéer kring hur socialtjänsten bättre kan både stödja och motivera familjer att ta emot och engagera sig i utsatta barn och ungdomar. För att uppnå syftet användes följande frågeställningar: 1) hur familjehemsföräldrar uppfattar det befintliga stödet från socialtjänsten och 2) hur de skulle önska att stödet var utformat.

I studien intervjuades 23 familjehemsföräldrar, med en stor variation i geografisk spridning, i vilka socialtjänster de får uppdrag från samt variation i den tid de verkat som familjehem, och detta faktum gör att studiens trovärdighet och tillförlitlighet är högt eftersom familjehemsföräldrarnas berättelser om uppdraget som familjehemsförälder och önskningar, trots denna variation, till många delar stämmer överens. Bland de problem som nämns är det inte en person som anser att arvodet ska höjas, utan det är nästan alla och alla såg det utifrån möjligheten att bli ett bättre familjehem för det placerade barnet. Det var många familjehemsföräldrar som ansåg att avlastning behövs för att få en möjlighet till återhämtning och hälften av de som medverkade i studien var missnöjda med det stöd som socialtjänsten erbjöd, dessutom hade nästan alla mer eller mindre erfarenhet av att inte kunna samarbeta med socialsekreterare. Om resultatet ses ur ett salutogent perspektiv, vilket innebär att lyfta

fram positiva erfarenheter, visar det sig att hälften av familjehemsföräldrarna upplevde det som att socialtjänsten gjorde ett bra arbete. Nästan alla fick möjlighet till föreläsningar och handledning, många hade någon gång fått vara tjänstledig med inkomstbortfall och vissa hade socialsekreterare som verkligen förstod och arbetade utifrån ett barnperspektiv.

De intervjuade familjehemsföräldrarna fick frågan hur socialtjänsten kan göra uppdraget meningsfullt, hanterbart och begripligt för dem och svaret på den frågan sammanfattar mycket av det som kom fram i resultatet. De flesta familjehemsföräldrarna svarade att det viktigaste var att socialsekreteraren var trevlig, välutbildad, hade erfarenhet och var kontaktbar; att det fanns någon som de kunde få råd av när de behövde hjälp och att socialtjänsten förstod familjehemmets behov av stöd. Genom att höja arvudet, få utbildning och handledning samt att informationen om det placerade barnet är så korrekt som möjligt gör uppdraget både hanterbart och begripligt. Familjehemsföräldrarna behöver information för att få insikt i det placerade barnets behov och hur de kan bemöta barnet på ett bra sätt. Att hjälpa utsatta barn är oftast det som ger en känsla av att uppdraget är meningsfullt för familjehemsföräldrarna.

Det som framkommer tydligast i studien är att när familjehemmen själv får berätta om det stöd de önskade sig, var att allt egentligen gick ut på att kunna orka vara en bra familjehemsförälder. De fick frågan: ”hur ett bra stöd skulle påverka dem som familjehemsförälder?” och 16 av de tillfrågade familjehemsföräldrarna berättade att de skulle bli säkrare på att de gjorde ett bra arbete med det placerade barnet. Många svar handlade om att de skulle orka mera, samt känna sig lugna och trygga. Flera familjehemsföräldrar menade att de skulle vilja känna sig som en del av ett team som hjälpte det placerade barnet och alla tillfrågade familjehemsföräldrar skulle kunna tänka sig fortsätta som familjehem, om inte de var tvungna att sluta av olika orsaker.

Resultatet kopplat till tidigare forskning.

Utredning och föräldrautbildning för familjehem

När socialtjänsten ska utreda om en familj är lämplig som familjehem använder de oftast av Kälvestensmetoden eller PRIDE modellen, varav den första bygger på djupintervjuer och den andra är en form av samtal i grupp och rollspel med andra vuxna som vill bli familjehem. Det som är gemensamt för dessa båda är att trots att de använts över 30 respektive 15 år finns det ingen forskning eller utvärdering som visar på om de fungerar tillfredställande (Riksdagens revisorer, 2001). I Sverige räcker det sedan att socialtjänsten därutöver begär ut registerutdrag från polisen, kronofogden och socialtjänsten. I USA är det betydligt hårdare krav för att få licens att vara familjehem, en licens som dessutom behöver förnyas efter tre år, vilket kanske är ett system som skulle kunna prövas i Sverige. Eftersom socialtjänsten i Sverige ska säkerställa att barn och ungdomar har trygga och goda uppväxtförhållanden (5 kap. 1 § SoL) skulle vissa andra moment från USA också kunna ingå i den Svenska utbildningen och utredningen av blivande familjehem: familjehemsföräldrarna skulle exempelvis kunna få genomgå en första hjälpen-utbildning och hemmen borde kunna få genomgå en hälso-, brand- och säkerhetsinspektion (jämför Cherry, Orme och Rhodes, 2009).

Tänkbara familjehem utreds för att undersöka deras lämplighet som familjehem. Det som framkommer i studien är dock att familjehemsföräldrarna känner att de borde fått veta mer om vad en familjehemsplacering innebär i praktiken innan de valde att bli familjehem. I studiens demografiska enkät har exempelvis majoriteten av familjehemsföräldrarna svarat att de inte visste vad de kommunala

riktlinjerna innebar. Några visste att det handlade om arvode och omkostnad, men knappt någon var insatt i att de inte skulle få semesterlön, tjänstepension eller att familjehemsuppdraget inte ger rätt till arbetslöshetsersättning vilket för en familj medförde så stora ekonomiska problem att de fick sälja sitt hus.

Det finns en efterfrågan av information om att tydliggöra vad som är familjehemmens ansvar samt socialtjänstens ansvarsområden när det gäller de placerade barnen och deras biologiska nätverk. Familjehemsföräldrarna i studien vill lära sig mer om hur biologiska föräldrar kan hanteras och vilken påverkan ett placerat barn kan ha på de befintliga rollerna och relationerna inom familjen. Detta stämmer väl överens med resultatet i internationell forskning som menar att den inledande föräldrautbildning som erbjuds ger otillräcklig förberedelse för verkligheten som familjehem. Fokus ligger på att lära ut strategier för att hantera det placerade barnets beteende, det som också borde ingå är också hur familjehemsföräldern hanterar den stress som kan uppkomma vid en placering och få mer kunskap om hur människors beteenden kan förklaras (Murray, m.fl., 2009; Brown, 2007; Camp m.fl., 2008; Denuwelaere och Brackes, 2007).

Myndigheterna är medvetna om att det är svårt att behålla de befintliga och rekrytera nya familjehem i dagens Sverige. Socialstyrelsen har fått uppdrag av regeringen har gett ut rapporten ”Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem” (art. 2011-1-11). Den största invändningen mot det nya bedömningsinstrumentet är att när människor själv ska kryssa i självskattningsfrågor med färdiga svarsalternativ, kan de medvetet välja svarsalternativ som förskönar bilden av dem som person, vilket gör självskattefrågor mindre lämpliga för att förebygga riskfaktorer. Men bedömningsinstrumentet är bara tänkt som ett initialt verktyg, därefter ska en mer djupgående utredning utföras av socialtjänsten.

Det finns en vilja från Socialstyrelsen (art. 2011-1-11) att kunna rekrytera familjehem som har kompetens att bemöta den problematik som många av dagens barn och ungdomar inom familjehemsvården har. Med det nya bedömningsinstrumentet ska familjehemmen förstå vilka krav och förväntningar som ställs på dem från samhället. Allting utgår återigen från det avgränsade målet att hantera barnets eventuella problematik. Familjehemmen förväntas tillgodose barnets skolgång samt fysiska och psykiska välbefinnande, men det framkommer inte vem som tillgodoser familjehemmen med de verktyg som kan behövas. ”Anders” säger i intervjun att de flesta familjehemsföräldrar är lekmän inom det här området, de är ju oftast vanliga ”arbetare” och det är inte många som har en akademisk bakgrund med inriktning mot den problematik som kan uppstå. ”Birgitta” ifrågasätter om någon med den utbildning som uppdraget egentligen kräver som exempelvis barnpsykolog, kuratorer, specialpedagog och beteendevetare, skulle ägna sin tid åt familjehemsvård eftersom arvodet är så lågt. Det kan också ifrågasättas om socialtjänsten i praktiken kan ge familjehemmen den utbildning och handledning som behövs. Enligt socialtjänstlagen (6 kap. 7§ SoL) har socialnämnderna skyldighet att ge stöd och annan hjälp till de som vårdar barn enligt 6§, men trots detta har endast 31% av de tillfrågade kommunerna en plan för utbildning och handledning av familjehem som bygger på verksamhetens mål (Socialstyrelsen, 2010). Detta är alltså ett område som borde utvecklas i samtliga Sveriges kommuner.

Dessutom framkommer det i studien att nästan alla familjehemsföräldrar har erfarenhet av att någon gång fått dåligt bemötande från de socialsekreterare som ansvarat för det specifika familjehemmet, och detta väcker för mig frågan om hur socialtjänsten ska kunna erbjuda familjehemmen relevant utbildning om samarbetet inte fungerar väl? Det är dock oklart när det dåliga bemötandet inträffat under tiden som familjehem, det kan vara nära i tiden men också länge sedan. Det finns en risk att just ”dåligt bemötande” är ett problem som kan stanna kvar i minnet även om det bara skett någon gång

och för länge sedan. Kanske kan dock insatser som utbildning vara en hjälp att överbrygga eventuella negativa erfarenheter som funnits hos familjehemsföräldrarna.

Det är viktigt för det placerade barnets välbefinnande att socialnämnden lyckas väl med att bedöma en familjs förutsättningar att bli ett väl fungerande familjehem. Murray m.fl. (2009) hävdar att den initiala utbildningen av familjehem används för att synliggöra familjens styrkor, men framförallt är det viktigt att socialtjänsten blir medveten om vilket stöd som familjen behöver för att lyckas med placeringen, och detta omnämns också i Socialstyrelsens rapport (art. 2011-1-11).

Information

Många av de intervjuade föräldrarna var kritiska till den bristfälliga information som socialtjänsten gav om det barn som skulle placeras, ”Annelie” säger i studien att familjehemsföräldrarna bör få en möjlighet att ta ställning om de har resurser som räcker för att ta hand om det specifika barnet och detta måste bygga på information om barnets behov.

Upplevelsen av informationsbrister kan till viss del förklaras av den rådande sekretessen, men familjehemsföräldrarna upplevde det som att socialsekreterare till viss del undanhöll information om misstänkta svårigheter hos barnet. Det är givetvis ett dilemma att berätta ”något” om ett tilltänkt barn innan familjehemmet beslutat sig för att ta hand om barnet, då det ju gäller sträng sekretess inom socialtjänsten. När barnet är placerat skulle socialsekreteraren dock kunna ge en mer omfattande information, men det som framkom i studien var att många upplevde att informationen kring barnets problematik fortsatte att vara bristfällig. Flera familjehemsföräldrar hade erfarenhet av att det som beskrivits som charmigt och utåtriktat barn, efter en kort tid visat sig vara ett barn med stora särskilda behov. I något fall hade barnet haft bekräftade diagnoser som familjehemsföräldrarna senare fått kännedom om genom barnomsorgen.

Behov av stöd

I studien framkommer det att om familjehemmen fick möjlighet till det stöd som de har behov av, skulle alla fortsätta som familjehem och nöjda familjehem är det allra bästa reklamkampanjen för familjehemsvården och rekryteringen av familjehem. Den bild som media ger av familjehemsvården är nästan uteslutande negativ, och det är få solskenshistorier som får plats i tidningarna. Hälften av de intervjuade familjehemsföräldrarna berättade dock att de hade ett bra samarbete med socialtjänsten, och alla familjehemsföräldrar berättade hur ett bra stöd skulle påverka både dem och det placerade barnet positivt. Jag tror att genom att använda ett salutogent synsätt (Antonovsky, 2005) och fokusera på det som fungerar bra, skulle det kanske gå att utforska vad det är som gör att vissa socialsekreterare och ibland enskilda socialtjänster har förmågan att förmedla en positiv känsla till familjehemsföräldern, följa lagen och se till barnets bästa. Vad är det som fungerar för dem och om det går att få en fördjupad förståelse kring detta, hur kan socialstyrelsen göra för att sprida ett arbetssätt som fungerar tillfredställande?

Vidareutbildning och handledning

Det finns olika former av handledning. Det kan vara ett forum för reflektion som sker i grupp eller enskilt, många av de intervjuade tolkade ordet ”handledning” som en form av konsultation från någon som kan lära dem mer om det placerade barnet. ”Niclas” föreslog att socialtjänsten utformar en slags informationsfolder som familjehemmen kan använda som uppslagsbok i familjehemsuppdraget, vilket man kan se som en form av handledning.

När handledningen sker i grupp har den även en annan funktion, familjehemsföräldrar får träffa andra familjehemsföräldrar, vilket många av familjehemsföräldrarna ansåg var viktigt. Många av de intervjuade uttryckte en känsla av att inte vara förstod av sin omgivning, flera menade att det inte går att jämföra ett placerat barn med att ha egna barn. "Kristina" sa att det är en helt annan anspänning med de placerade barnen, hon behövde tänka annorlunda än med de biologiska barnen. Många uttryckte också att de ville lära sig mer om hur de biologiska föräldrarna kunde hanteras och det är en problematik som de inte delar med "vanliga" familjer. Flera sa också att handledaren som leder gruppen borde vara extern, eftersom det var känsligt att prata om socialtjänstens bemötande med någon som kände de inblandade.

Van Camp m.fl.(2008) visar i en studie från USA att kunskapen hos familjehemsföräldrarna minskar betydligt efter en tid. I deras studie hade familjehemsföräldrar genomgått en obligatorisk 30 timmars utbildning för att få licens. Utbildningen som föräldrarna genomgick ansågs ge bra föräldrastراتيجier för att hantera barns beteende och underströk betydelsen av positivt bemötande. Utlärningsstättet varierades för att kunna passa de flesta. I teorin låter det som en bra utbildning, men ändå tog många av familjehemsföräldrarna inte till sig kunskapen. Van Camp m.fl. menade att det är de individuella skillnaderna i förkunskaper som avgör hur mottagliga olika personer är för utbildning. Om flera kommuner samarbetar betade kring utbildning och handledning, öppnas möjligheten upp för familjehem att hitta föreläsning och grupphandledning utifrån vad som är relevant utifrån deras perspektiv. En familjehemsmamma hade ett förslag som kan medföra att utbildningen blir mer funktionell: hon föreslog att socialtjänsten kunde ha studiecirkel för familjehemsföräldrar, vilket innebär regelbundna träffar och tid till diskussion för att befästa det som lärs ut. Det var flera av de intervjuade familjehemsföräldrarna som föreslog att socialtjänsten skulle låta erfarna familjehem vara mentorer åt de nyetablerade familjehemmen. Dessa återkommande träffar, borde kunna fungera bättre för att befästa kunskaperna kring barns beteende och andra viktiga teman för familjehemsföräldrar.

Barnombudsmannen (2011) intervjuade tonåringar som placerats i familjehem, och några av tonåringarna ansåg att familjehemmen borde få mer utbildning i hur man ska hjälpa barn och unga som har eller har haft missbruksproblematik, detta borde vara obligatoriskt för familjehem som tar emot barn med denna problematik. De ger som förslag att alla nya familjehem borde ha ett annat familjehem som fadder som de kan vända sig till om de behöver hjälp. Tonåringarna i studien efterfrågar också att socialtjänsten ska ge mer information till familjehemsföräldrarna om de placerade barnen, några av de intervjuade menar att det skulle hjälpa de vuxna att förstå vad som hänt tidigare och hur det kan påverka deras beteende nu.

"Niclas" berättade att hans tidigare erfarenhet av att arbeta som lärare och hans frus pedagogiska utbildning gav dem en bra kompetens att hjälpa de placerade barnen som hade inlärningssvårigheter. Han hade erfarenhet av att familjehemmet fick beröm och omnämndes som ett kvalificerat familjehem, men när hans fru var nära att bli utbränd av all stress, visade socialtjänsten ingen förståelse för familjehemmets behov av stöd. "Annelie" berättar att när hon ställer krav, ifrågasätter socialsekreterarens arbete och ger förslag till olika sätt att hantera situationen, då är deras familjehem problematiskt och det är Annelie som har samarbetssvårigheter.

"Niclas" och "Annelie" är två av fyra intervjuade familjehemsföräldrar som kan klassas som högutbildade inom relevanta områden, och alla fyra uppger att de tänker sluta ta uppdrag från den kommunala socialtjänsten om det inte blir en förändring av det stöd som erbjuds familjehem. Detta stämmer väl överens med den studie som Orme m.fl. (2007) genomförde i USA. Deras resultat visade på att de högutbildade familjehemsmammor med högst potential att vara som vi Sverige kallar ett

kvalificerat familjehem, det var också de familjehemsmammor som oftast planerade att avsluta sina uppdrag. Detta är en problematik som socialnämnden behöver uppmärksamma för att förebygga att kvalificerade familjehem avslutar sina uppdrag.

Socialnämndens beslut bygger på socialsekreterarens rapporter

När ett barn omhändertags står det i lagen att beslutet ska omprövas var sjätte månad (6kap. 8§ SoL och 13 § andra stycket LVU) Det innebär enligt Nordenfors (2006) att relationen till det placerade barnet präglas av att placeringen kan avbrytas. Några av de intervjuade familjehemsföräldrarna berättade om hur stor påfrestning det var för barn och familjehem när beslutet om förlängning drog ut på tiden, och detta förhållande bör lagstiftarna överväga, i många fall kan barnets bästa vara att få bo i familjehem och få känna trygghet och kontinuitet när placeringen pågår över en längre tidsperiod.

”Anders” var en av dem som upplevde att det gick för många månader innan beslutet kommer om ytterligare 6 månaders placering togs, vilket påverkade både den biologiska föräldern och familjehemmet genom att barnet blev oroligt och utåtagerande. Familjehemsföräldrarna kände sig också utlämnade, det fanns exempelvis ingen möjlighet att planera inför sommaren eftersom de inte visste hur många familjemedlemmar de var under semestern. Anders berättade om hur hela situationen var stressande. Eftersom lagen säger att socialnämnden ska fatta beslutet om barnet är i fortsatt behov av vård, kan inte socialsekreteraren lämna besked förrän socialnämnden tagit beslut. När Anders uppfattade det som att inget händer och han får bristfällig information om framtiden, kan det bero på att socialsekreteraren inte kan ge några definitiva svar. En förbättrad information till familjehemmen om beslutsgången och sammanträdesdatum för socialnämnden skulle förhoppningsvis kunna minska oron till viss del.

Ett visst bekymmer är att socialnämndens beslut bygger på socialsekreterarens rapporter om familjehemmet och det placerade barnet. Med tanke på att majoriteten av de intervjuade hade erfarenhet av socialsekreterare som de hade svårt att samarbeta med, innebär det att familjehemmet kan känna sig och ibland vara utlämnade till socialsekreterarens subjektiva uppfattning av situationen. En ökad användning av strukturerade dokumentationsmetoder av typen BBIC, kan dock minska denna risk. Enligt socialtjänstlagen (3 kap. 3§ SoL) är det socialnämnden som ansvarar för att personal som arbetar med ärenden som rör barn och unga ska ha lämplig utbildning och erfarenhet. Det finns däremot inga direktiv för hur den enskilde personens lämplighet som socialsekreterare ska kunna mätas, det går inte att bara ha fokus på utbildning och erfarenhet, utan personens förhållningssätt är också väldigt viktigt. Dessutom kan det vara personliga relationer, eller konflikter som utvecklats i en speciell relation, som gör samarbetet socialsekreterare – familjehem ohållbart. Om samarbetet mellan socialsekreterare och familjehem inte fungerar på ett personligt plan, bör det finnas smidiga rutiner för att växla socialsekreterare utan att det ska gå prestige i en sådan sak.

”Roland” som ansåg att en av de socialsekreterare de haft utförde ett bra arbete, resten av dem han mött under sina 30 år som aktivt familjehem ansåg han var ”små nyutexaminerade jäntor som tror att de vet allt, men kan ingenting om hur man bedömer”. Det är möjligt att Rolands negativa inställning har påverkats av att familjen har fått kämpa för vårdnadsöverflyttning i 11 år.

Vårdnadsöverflyttning

För att kunna möta det placerade barnets behov är det viktigt att inse att ett beteende kan ha många olika orsaker och det gäller att hitta det som stämmer bäst. Att ett barn har svårt med exempelvis att reglera sina känslor, är utåtagerande och har svårigheter med sociala relationer skulle kunna förklaras

med en neuropsykologisk diagnos. Men om dessa barns beteende ses ur anknytningsteoretiskt perspektiv skulle det kunna förklaras genom att de har en otrygg anknytning. Enligt Killén (2008) påverkas anknytningen av den primära omsorgspersonens förmåga att möta barnets behov. När ett barn placeras i familjehem öppnar det upp för möjligheten att barnet får en ny anknytningsrelation, kan revidera och göra om sin inre arbetsmodell. Om ett barn är uppväxt i eller bott lång tid i familjehemmet, är starkt känslomässigt fäst vid familjehemsföräldrarna och visar tecken som tyder på en trygg anknytning, då kan en separation innebära stora svårigheter för barnet. Enligt anknytningsteorin är upprepade byten av omsorgspersoner en av anledningarna till otrygg anknytning.

I två av familjehemmen bor 11-åringar med familjehemsföräldrar som de kallar för mamma och pappa, de har levt hela sitt liv i familjehemmet och de har knappt någon kontakt med de biologiska föräldrarna. Dessa två familjehem har kämpat i många år för dessa barn och det finns alltid en oro för att de ska bli förflyttade. Ett av dessa barn vet att länsrätten bestämde att barnet skulle bo med sin biologiska mamma, det spelade ingen roll vad barnet eller familjehemmet ville eller vad socialsekreteraren sa. Barnet blev kvar i familjehemmet den gången, men är frivilligt placerad enligt SoL så den biologiska mamman kan när som helst begära en överflyttning. Fortfarande sex år efter händelsen är det en märkbart berörd familjehemsmamma som berättar att hon försöker att inte tänka på det, för det gör henne så orolig. Detta barns, och denna familjs erfarenheter visar på en problematik när det gäller förhållandet mellan LVU och SoL lagstiftningen. Socialnämnderna strävar efter frivillighet, när det gäller vården, men samma förhållande som kallas frivillighet för de biologiska föräldrarnas del leder till osäkerhet och otrygghet för de familjehemsplacerade barnen och deras familjehemsfamiljer. När det gäller denna problematik borde det utarbetas tydligare riktlinjer från lagstiftarna så att ”barnets bästa” ska väga ännu tyngre för att barnen ska kunna känna trygghet och kontinuitet under sin uppväxt, och att socialnämnder och förvaltningsrätt inte ska behöva tveka i denna fråga.

Enligt lagen har socialnämnden skyldighet att överväga vårdnadsöverflyttning när barnet varit placerad i samma familjehem under tre år (6 kap. 8 § SoL och 13 § LVU) och enligt föräldrabalken (6 kap. 2a § FB) ska barnets bästa vara avgörande i alla vårdnadsavgöranden.

Det är svårt att förstå hur socialtjänsten kan anse att de arbetar för barnets bästa när det gäller dessa två 11-åringar och familjehemsföräldrarna. Vid en jämförelse med vad socialstyrelsen (art. 2006-101-9) anser behöver uppnås för att en vårdnadsöverflyttning ska övervägas, är det lätt att förstå ”Lars” som tycker att socialtjänsten inte har sett till deras placerade barns bästa. Det är uppenbart att båda barnen har anknytning till familjehemsföräldrarna och om ett barn på 11 år aldrig har övernattat hos sin biologiska förälder, tyder det på att umgänget inte fungerat fullt ut och det framgår i intervjuerna att det brister i de biologiska föräldrarnas omsorg om barnet. I dessa två fall är det dessutom den långa tidsperioden förvånande, enligt socialstyrelsen (art. 2006-101-6) ska utredningar som rör barn och unga ha högsta prioritet och bristande resurser är inte ett acceptabelt hinder. I frågor som denna vore det också önskvärt att familjehemsfamiljernas juridiska ställning stärktes så att de med större kraft kan driva barnets rätt till en trygg familj, när omständigheterna kring vårdnadsöverflyttning är uppfyllda. Att familjehemsföräldern inte får höras som part i en barnavårdsutredning eller överklaga beslutet, försvårar barnperspektivet i rättsprocessen med tanke på att de oftast har mest insikt i det placerade barnets behov.

Enligt barnombudsmannens årsrapport 2011 upplevs vuxenperspektivet vara det som oftast får företräde, knappt en femtedel av socialnämnderna har direktiv att fråga barnet om dess åsikt när det gäller vårdnadsöverflyttningar. I barnkonventions artikel 12 står skrivet att ”barn och ungdomar har rätt att komma till tals och deras åsikter ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad”.

Socialtjänstlagen tar också upp barnens rättigheter: ”När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning ska så långt som möjligt kartläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.” (Barnombudsmannen, 2011).

Avlastning

De allra flesta som intervjuades påtalade vikten av återhämtning. Det fanns ett stort behov av att få avlastning och insikten om detta verkade bli tydligare ju längre familjen varit familjehem. Enligt Antonovsky (2005) är kronisk eller ofta återkommande känsla av belastning en stor riskfaktor. Människor behöver tillräckliga möjligheter till vila och återhämtning för att livet ska kännas hanterbart.

De barn som blir omhändertagna och familjehemsplaceras har stora behov av vård och omsorg, (Riksdagens revisorer, 2001; Kyhle Westermarck, 2009; Murray m.fl., 2009; Brown, 2007; Camp m.fl., 2008; Denuwelaere och Brackes, 2007; Nordenfors, 2006). När en familj blir familjehem påverkas hela familjen och förmodligen de biologiska barnen mest. Höjer (2001) menar att familjehemsföräldrar kan hamna i en ”ansvarsfälla” när det sker en krock mellan de placerade barnens behov och omsorgen om de biologiska barnen. Hälften av de intervjuade familjehemsföräldrarna betonade att avlastning var viktig för de biologiska barnen, en kvinna sa att de egna barnen inte ska lida för att vi vuxna vill vara familjehem. Men det fanns också familjehemsföräldrar som uttryckte oro för att det placerade barnet skulle känna sig utanför familjehemmets gemenskap.

Det finns ett samband mellan lagtext, rapporter, forskning och det som de flesta av familjehemsföräldrarna uttryckte: avlastning är viktigt för att orka vara en bra familjehemsförälder. I undersökningen som riksdagens revisorer (2001) genomförde sa de medverkande socialtjänstemännen att familjehemmen behöver få bra och kontinuerligt stöd som exempelvis olika former av avlastning, detta ansågs tillsammans med fortbildning vara den viktigaste framgångsfaktorn vid rekrytering av nya familjehem. Ändå hade bara hälften av de intervjuade familjehemsfamiljerna möjligheter till avlastning.

Två av de kvinnor som intervjuades hade genomgått varsin svår och lång sjukdomsperiod utan att få hjälp med avlastning från socialtjänsten, en kvinna var vid intervjutillfället sjukskriven för utmattning vilket till viss del förklarades av ett placerat barn med stora särskilda behov och ingen form av avlastning under två år. Vem är det då som ska avgöra behovet av avlastning? ”Annelie” säger att socialtjänsten behöver vara ärlig inför sig själv och inse att de faktiskt inte vet hur det är att vara familjehem, de har ett ”vanligt” arbete med en reglerad arbetstid.

Arvode och omkostnader

Höjer (2001) menar att det var svårt att prata om ersättningen med familjehemsföräldrar, men de familjehemsföräldrar som deltog i denna studie kunde framföra sin åsikt när det gällde arvodet. Detta gällde samtliga intervjupersoner, utom de två första som intervjuades, vilket förmodligen berodde på att intervjufrågorna var ”öppnare” till sin karaktär de gångerna, denna erfarenhet ledde till att jag som intervjuare reviderade intervjuguiden så att de teman som jag ville att studien skulle beröra blev tydligare.

Den ekonomiska biten är viktig för att uppdraget som familjehem ska kunna utföras på ett bra sätt. Många av de intervjuade påtalade att det gavs en fel bild i media av familjehemsvården som tydde på att ”alla bara gjorde det för pengarnas skull”. Flera familjehemsföräldrar påtalade att familjehem inte ska vara en väg ur den egna ekonomiska krisen.

Ersättningen som erbjuds familjehemmen utgörs av ett arvode som enligt Sveriges kommuner och landsting (SKL) grundar sig på löneläget för vissa yrkesgrupper inom vårdsektorn (Sveriges kommuner och landsting, cirkulär 10:37). Det är svårt att förstå hur det resonemanget hänger ihop, när en man berättar att han kommit fram till att arvodet ger en timlön på 12,40 kronor och det är före skatt. Mannen tillägger att han inte får det lägsta arvodet.

Flera av de intervjuade påpekade att ett familjehemsuppdrag innebär ansvar för ett placerat barn dygnet runt. Uppdraget innebär ofta att det är en omöjlighet att arbeta heltid, ”Siv” känner stora krav på sig att hon ska hinna med allt, hon har tre placerade barn vilket innebär möten med flera socialsekreterare och tre lärare samt umgänge med olika biologiska föräldrar. Men även om det bara finns ett barn placerat ägnas mycket tid till möten, som oftast äger rum på dagtid. Eftersom arvodet är lågt, är det svårt att klara av att gå ner i arbetstid utan inkomstbortfall, vilket kan leda till att ett familjehem behöver fler placerade barn för att ha möjlighet att utföra sitt uppdrag på det sätt som krävs. Av de intervjuade familjehemsföräldrarna hade nästan hälften fler än ett placerat barn. Vilket kan leda till en komplicerad situation, eftersom det sker en ömsesidig påverkan hos alla personer i familjen och de barn som placeras ofta har en stor problematik. Flera placeringar leder också till fler möten och eftersom familjen är stor blir också kostnaden för mat, kläder och nöjen som biobesök eller Gröna Lund en väldigt stor utgift. Samtidigt blir påfrestningen för familjehemsföräldrarna att klara av sin egen relation, de biologiska barnen och det egna välmåendet också större.

”Niclas” vill att de kvalificerade familjehemmen som har en kompetens som passar uppdraget ska få högre arvode, det ska löna sig att studera på högre nivå menar han. ”Kristina” påpekade att arvodet är en utgift för socialkontoret nu, men det är en liten kostnad med tanke på att familjehemsvård ger en större chans att barnet blir en fungerande vuxen i samhället. Flera andra familjehemsföräldrar menar att en institutionsplacering är betydligt dyrare. Riksdagens revisorer (2001) visar i sin studie att de tjänstemän som intervjuas är medveten om att institutionsplacering är avsevärt dyrare, familjehemsvården är enligt dem inte utsatt för kostnadspress och arvodet är lågt i förhållande till den arbetsinsats som familjehem gör. Revisorerna som analyserat materialet, rekommenderar att familjehem får möjlighet att verka under stabila ekonomiska förutsättningar, eftersom de tillsammans med stöd och möjlighet till avlastning kan vara en förutsättning för att familjehemmet ska kunna leva upp till de krav som ställs.

En kvinna föreslog att omkostnadsdelen automatiskt skulle höjas under barnens lov, eftersom lov innebar mer matinköp. ”Anders” föreslog att familjehem som arbetar skulle få möjligheten att få extra semesterveckor under barnens lov. Det fanns många som hade erfarenhet av att få vara tjänstlediga med inkomstbortfall, ”Siv” ansåg att familjehemsföräldrar skulle ha en möjlighet till minst 25 % inkomstbortfall under åtminstone de första tre åren av placeringen.

Familjehem ett arbete

Med tanke på att vi har 40-timmars arbetsvecka som standard i Sverige och eftersom det finns en arbetstidslag och semesterlag kan det bli komplicerat att få familjehemsuppdraget klassat som arbete. SKL (cirkulär 10:73) som utformat de riktlinjer som ligger till grund för arvode och omkostnader skulle behöva tydliggöra hur jämförelsen mellan familjehemmens arvode och de yrkesgrupper som SKL grundar löneläget på är gjorda och framförallt vilka är dessa yrkesgrupper inom vårdsektorn? Det är inte preciserat vilken grupp yrkesverksamma SKL hänvisar till, men de har troligtvis reglerad arbetstid och semester. Det är tydligt att det inte går att jämföra familjehemsuppdraget med någon annan yrkesgrupp, vilket kunde öppna upp för skapandet av ett nytt yrke: Familjehem, med särskilda

bestämmelser och rättigheter anpassade till deras behov. Flera av de intervjuade menade att familjehemmens status skulle höjas om det klassades som ett arbete, vilket kunde vara ett sätt för socialnämnden att få igång rekryteringen av nya familjehem.

”Siv” föreslog att mötestiden, handledning, umgänge med det placerade barnets nätverk och liknade sysselsättningar som familjen utför på grund av att de är familjehem borde vara på arbetstid. Den resterande tiden klassas som arvodesberättigande. Sivs förslag gör att en 40-timmars arbetsvecka är fullt möjlig.

Det som var den mest komplicerade frågan att reda ut i denna studie, var om familjehemsföräldrar har rätt till A-kassa eller inte. Enligt de kommunala riktlinjerna är inte familjehemsuppdraget A-kasse grundande, det är också den vanligaste uppfattningen hos de intervjuade. Men efter en hel del efterforskning som innefattade åtskilliga telefonsamtal och mejl till regeringskansliet för att kunna tolka lagtexten, framkom det att från 2010 har det skett en förändring. Familjehemsföräldrar har numera rätt att räkna uppdragstiden som överhoppningsbar tid vid bestämmande av ramtid (prop.2009/10:49), vilket gör det nästan jämförbart med föräldraledighet. Men det står också att det gäller ”under vissa förutsättningar” för familjehemsföräldern, vilket gör att lagtexten är öppen för tolkningar. Denna nya lagändring borde socialtjänsten förmedla till familjehemsföräldrar, det innebär att familjer lättare kan välja att vara familjehem under en kortare tidsperiod utan att riskera sin ekonomi när uppdraget avslutas.

Sammanfattning

Det är viktigt för både de placerade barnen och ungdomarnas säkerhet och för familjehemsvårdens rykte att det sker en ordentlig utredning av den familj som vill bli familjehem. De intervjuade menade dock att det också är viktigt att socialtjänsten ger en så fullständig information som möjligt om vad familjehemsuppdraget innebär i praktiken, det räcker inte med att ha ”ett stort hjärta”.

Familjehemmen behöver både handledning och utbildning eftersom familjehemsuppdraget skiljer sig väsentligt från ett ordinärt familjeliv. Forskning visar dock att kunskapen från utbildning tenderar att minska betydligt efter en tid hos många familjehemsföräldrar, vilket kan ha sin förklaring i att det som lärts ut inte är funktionellt i alla familjehems vardag. För att hålla kunskapen vid liv är det viktigt med förförståelse, och om kommunerna går samman när det gäller att erbjuda föreläsningar och grupphandledning, finns större möjlighet att familjehemsföräldrar hittar en utlärningsnivå och ämnen som är relevant för deras familjehem. Förmodligen skulle frekvensen av föreläsningar också kunna höjas vid ett samarbete över kommungränserna.

Familjehemsföräldrar menar att de upplever brister i information och framförhållning från socialtjänsten. Om socialtjänsten gav bättre information om beslutsgången och sammanträdesdatum för socialnämnden skulle förståelsen från familjehemsföräldrar förmodligen öka och de skulle känna sig mer delaktig i samarbetet runt det placerade barnet.

Det framkom att nästan alla hade erfarenhet av att någon gång blivit dåligt bemött av socialsekreterare, i och med att socialnämndens beslut bygger på socialsekreterarens information finns en känsla av att vara utlämnad till någon annans subjektiva uppfattning och familjehemmet. Finns det ingen fungerande relation mellan familjehemmet och socialsekreteraren ska ett byte ske utifrån smidiga fastställda rutiner. En ökad användning av BBIC ger större garanti för att barnperspektivet respekteras och ett dokumentationsverktyg ungefär som BBIC fast med familjehemsföräldrars behov i centrum, skulle

kunna säkra att familjehemmen erbjuds stöd som rekommenderas enligt socialtjänstlagen (6kap. 7§ SoL).

Om ett barn blir föremål i en vårdnadsutredning är det önskvärt att familjehemsföräldrars juridiska ställning stärks eftersom de oftast är de personer med störst insikt i det placerade barnets behov. Familjehemsföräldrar bör få vara part i vårdnadsutredningar och kunna överklaga beslut som inte ser till barnets bästa.

Arvodet behöver höjas eller inkomstbortfall införas, det är nästintill omöjligt att båda vuxna har ett heltidsarbete parallellt med uppdraget som familjehem. Flera placeringar kan innebära en för stor påfrestning för familjerna och är därmed en riskfaktor. SKLs rekommendationer (cirkulär 10:73) av arvode och omkostnad skulle det behöva ett förtydligande av hur utarbetandet av riktlinjerna gått till och en definition av vilka arbeten som är ”vissa yrkesgrupper inom vårdsektorn” behövs. Eftersom familjehemmens arvode är skattepliktigt liksom lönen för de yrkesgrupper som finns inom vårdsektorn, borde arbetstidslagen och semesterlagen även gälla familjehemmen. Alternativet är att skapa ett nytt yrke: Familjehem.

I studien framkom att det finns redan en lag som gör att familjehemsföräldrar har möjlighet att få A – kassa när uppdraget avslutas, därmed kan familjehem lättare ta kortare uppdrag. Detta är något som socialtjänsten behöver bli bättre på att informera om.

Resultat kopplat till systemteori och salutogent förhållningssätt

Systemiskt tänkande innebär att man ser till individen i sitt sammanhang och som en del av en större helhet. Det innebär att vi alla är beroende av varandra och påverkar varandra. Vi betar oss som det förväntas av oss i det sammanhang vi befinner oss i. Vi är en person hemma, en person med kompisar och ett placerat barn har med stor säkerhet ett beteende med i biologiska nätverket och ett annat i familjehemmet. En av familjehemsmammorna berättade att det placerade barnet började agera annorlunda några dagar inför varje umgänge med de biologiska föräldrarna och efteråt tog det flera dagar innan vardagen infann sig i familjehemmet igen.

Det var många familjehemsföräldrar som hade erfarenhet av brister i interaktionen mellan dem och socialsekreterare. Eftersom det sker en ömsesidig påverkan mellan människor, är det inte enbart socialsekreteraren som bär ansvaret för att samarbetet inte fungerar. Varje människas system gör en tolkning av det som sägs och händer, det som är logiskt för den ena behöver inte vara logiskt för den andra. Det enda sättet du kan påverka en annan människas agerande, är att förändra ditt eget sätt att bemöta denna människa (Payne, 2008). En familjehemsförälder som är besviken och arg på hela situationen, kanske redan vid första mötet är negativt inställt till socialsekreteraren, vilket förmodligen påverkar socialsekreterarens bemötande mot familjehemsföräldern.

Det är viktigt att komma i håg att varje situation är en följd av en tidigare händelse. Det formella system som utgör myndigheter påverkar den lokala socialtjänsten med de regler och förordningar som skrivs. Det system som utgör alla som arbetar inom den lokala socialtjänsten, påverkar den enskilde socialsekreteraren som i sin tur påverkar alla delar i familjehemmets system. Om den enskilde

socialsekreteraren känner att arbetet är begripligt och hanterbart, är det lättare att förmedla detta till familjehemsföräldrarna och ett positivt klimat i familjehemmet påverkar självklart det barnet som placerats (Payne, 2008).

Utbildning och handledning

Utbildningen som erbjuds är ofta utifrån att kunna hantera det placerade barnets agerande, men en familjehemsplacering består av mer än hur det placerade barnet beter sig. ”Malin” önskar sig extern handledning där hon och hennes man har möjlighet att prata om hur placeringen påverkar exempelvis deras relation och de biologiska barnen. ”Annelie” menar att familjehemsföräldrar skulle behöva hjälp att reflektera utifrån ”vad är mitt mål här för placeringen?”, ”vad är mitt ansvar?” och ”vill jag att det här placerade barnet ska bo här tills det blir vuxen?”.

Havik (1999) menade att familjehemsföräldrar behöver kunskap och reflexion. Vilket gör att grupphandledning passar bra som forum för reflektion för familjehemmen. Om ett familjehem har en problemsituation som de vill prata om, hjälper de andra till att vidga perspektivet på händelsen genom att de pratar med varandra. Det innebär att många olika människors system använder sin förförståelse för att ge sin syn på hur handlingen skulle kunna tolkas, vilket leder till fler handlingsalternativ för familjehemmet (Payne, 2008). Dessutom får alla inblandade en förståelse som kan vara bra att ha om de utsätts för en liknande situation.

Underbelastning och överbelastning

Utbildning är ett sätt för familjehemsföräldrar att göra uppdraget begripligt och hanterbart, men det kan också vara en intellektuell stimulans för den vuxne. Höjer (2001) menar att familjehemsuppdraget kan en väg för människor som upplever sig ha ett omsorgsöverskott att förverkliga sig själv, familjelivet upplevs som livets mening. I dagens samhälle är det dock vanligast att vuxna har ett arbete utanför hemmet, i ett familjehem kan det ofta vara svårt att kombinera yrkeslivet och familjehemsvård. Antonovsky (2005) hävdar att underbelastning och överbelastning kan vara hämmande för personens KASAM och i ett familjehem är det lätt att hamna i ett sådant mönster. Om de placerade barnens behov är väldigt stora och upplevs ta all tid och energi, kan den vuxnes liv kännas så hårt strukturerat av vardagen att det inte finns utrymme för familjehemsföräldrarnas egna förmågor och intressen. Vissa familjehemsföräldrar kan känna sig underbelastade, de blir rastlösa av att känna sig ostimulerade. Andra familjehemsföräldrar lever med en känsla av att inte orka längre, all energi går till att sköta familjehemmets vardag. Socialtjänsten borde bli bättre på att se individen i familjehemsvården, den understimulerade kan erbjudas utbildning och litteratur som höjer begripligheten i uppdraget och den överbelastade behöver erbjudas avlastning för att uppdraget ska vara hanterbart.

Förälder utan beslutanderätt

Att vara familjehemsförälder är att vara en förälder, men utan beslutanderätt om det placerade barnet. Antonovsky (2005) menar att när en person reduceras till ett objekt och inte kan påverka någonting i sin situation och världen upplevs som likgiltig inför ens handlingar försvagas människans KASAM. När familjehemsmamman ”Lena” berättar om när länsrätten för 6 år sedan bestämde att det placerade barnet som Lena kände var hennes, skulle flytta hem till den biologiska mamman, får hon tårar i sina ögon. Enligt Antonovskys identifiering av stressorer är det möjligt att familjehemsmammans upplevelse av utsatthet innebär en kronisk stressor. Hennes livssituation präglas fortfarande av osäkerhet och rädsla för att mista det barn som hon ser som sitt, eftersom barnet är placerad enligt SoL. Lena säger att hon försöker att inte tänka på det, men hennes kroppsliga reaktioner under intervjun

visar att de generella motståndsresurserna är svaga. Ett sätt att väcka en förståelse för vad det är som gör att familjehemmet inte upplever att de får gehör för sin begäran om vårdnadsöverflytt, är att socialtjänsten gör beslutningsprocessen i ärendet så transparent för familjehemsföräldern som sekretessen tillåter.

Sammanfattning

Vi är alla en del av ett sammanhang, det sker en ömsesidig påverkan i systemet och mellan de olika systemen vilket innebär att varje händelse är en följd av en tidigare händelse. Varje människas system gör en tolkning av det som sägs och händer, det som är logiskt för den ena behöver inte vara logiskt för den andra (Payne, 2008).

Vi människor bygger upp vårt KASAM i relationer, och socialtjänsten behöver vara öppna för att utforska vad som kan göra familjehemsuppdraget begripligt, hanterbart och meningsfullt för familjehemmen. Det är viktigt att anpassa sig efter det specifika familjehemmet och de barn som är placerade där, för att en åtgärd fungerat för att hjälpa ett familjehem behöver inte betyda att det passar för alla (Antonovsky, 2005).

Metoddiskussion

Finns det en möjlighet att dra några slutsatser från en studie som bygger på 23 kvalitativa intervjuer? Jag menar att det är fullt möjligt. Jag är väl medveten om att studien är liten, vilket innebär att den inte är generaliserbar och jag hävdar inte heller att alla Sveriges familjehemsföräldrar inom den kommunala sektorn delar de uppfattningar som framkommit, men det finns faktorer som talar för studiens tillförlitlighet och trovärdighet.

Det finns en stor geografisk spridning bland respondenterna, vilket innebär att de tillsammans har erfarenhet av familjehemsvården i många av Sveriges socialtjänster, det är en heterogen grupp familjehemsföräldrar, intervjuerna har skett individuellt och ändå finns det en stor samstämmighet i deras uppfattning av det befintliga stödet och hur de skulle önska att det var.

Det har varit en direkt kommunikation mellan författaren och familjehemsföräldrarna, de berörda socialtjänsterna vet inte om att familjehemsföräldrarna deltar i studien och denna anonymitet ger respondenterna möjlighet att vara ärliga i berättelsen av sin situation.

Genom att författaren har nio års egen erfarenhet av att vara familjehemsförälder bidrog förmodligen också till respondenternas öppenhet, eftersom det fanns en förförståelse och en känsla av att ”vi pratar samma språk”.

Semi-strukturerade intervjuer användes för att få tillgång till familjehemsföräldrarnas subjektiva berättelser. Författaren är utbildad grupphandledare på systemteoretisk och salutogen grund, vilket påverkade de kvalitativa intervjuerna positivt. Författaren har trots sin förförståelse för familjehemsvården haft en ”ickevetande position”, vilket innebär en nyfikenhet på den individuella familjehemsförälderns uppfattning. Följdfrågor som ställdes under intervjun var ofta ”cirkulärt” utformade, vilket innebär att försöka klargöra den ömsesidiga påverkan som äger rum i en situation, exempelvis: ”Vad var det som hände?” ”Hur påverkade det dig?” ”Hur kunde du se att det påverkade det placerade barnet?”.

Slutsats

Socialtjänstens familjehemsvård behöver förändras. För att en utveckling ska kunna ske och placeringen ska anses vara lyckad för alla parter, behövs insikt i familjehemsföräldrarnas behov av stöd. Det finns en ömsesidig påverkan mellan de olika systemen och familjehemsföräldern är sambandslänken mellan socialtjänsten, skola, övriga myndigheter, biologiska föräldrarna och det placerade barnet. Känner familjehemsföräldern att uppdraget är hanterbart påverkas alla inblandade.

Under rekrytering och utbildning av nya familjehem används självskatteskolor och djupintervjuer för att utreda och analysera familjehemsföräldrarnas lämplighet. Familjehemmet får veta att de förväntas tillgodose det placerade barnets skolgång och har ansvar för dess fysiska och psykiska hälsa, men vem har ansvaret för att familjehemmet får de verktyg som de behöver för att hantera uppdraget? Socialtjänsten borde använda dessa utredningar mer till att undersöka familjehemmets styrkor och vilket stöd familjen har behov av. Många av de som deltog i studien sa att de önskar att socialtjänsten kunde ge mer information om barnets som skulle placeras före placeringen sker, sekretessen kan givetvis vara ett hinder men om barnet misstänks ha ADHD, borde familjehemmet få veta det för att kunna avgöra om de har resurser och vad socialtjänsten kan erbjuda för stöd för att placeringen ska lyckas.

Det finns oftast en stor problematik runt de barn och ungdomar som blir familjehemsplacerade. Sker bedömningen att heldygnsinsatser är nödvändig för att barnet ska må bra, påverkas barnet ändå av separationen och den påfrestning det innebär att bo tillsammans med en ny familj. En placering är inte enkel, varken för familjehemsbarnet, de biologiska barnen eller för familjehemsföräldrarna. Familjehemsföräldrarna har oftast ansvaret för den nya familjemedlemmen dygnet runt, årets alla dagar. Den kompetens som finns hos familjehemmen är unik, de är experter på sina upplevelser och sina behov av stöd och har i och med detta en bättre insyn i familjehemsvården än någon socialtjänst i världen kan ha.

Eftersom det framgår relativt tydligt i lagtext och rapporter att rimligt arvode, avlastning och utbildning är viktigt för familjehemsuppdrag, borde socialstyrelsen utveckla ett nationellt styr- och dokumentationsverktyg liknade BBIC fast för familjehemsföräldrar för att säkerställa att rekommendationerna för familjehem följs.

Nästan alla av de intervjuade familjehemsföräldrarna ville att arvodet skulle höjas för att kunna erbjuda det placerade barnet liknade förutsättningar som för ”vanliga” barn och de framhöll vikten av avlastning för att kunna orka. Enligt SKL kan familjehem liknas vid ”vissa grupper inom vårdsektorn” fast dessa arbetare har självklart sin tid för återhämtning: reglerad arbetstid och betald semester, vilket gör det tveksamt om familjehemmens arvode verkligen ska grundas på löneläget inom vårdsektorn. Arbetet som familjehem kan inte jämföras med något annat arbete, det kanske är dags att skapa ett nytt yrke: Familjehem, som givetvis följer lagen och har likadana rättigheter som alla andra med skattepliktig inkomst.

Det finns för få familjehem, men frågan är det är bekvämast för socialtjänsten att vara kvar i samma mönster, eller finns det en vilja att främja den utveckling som behövs för att göra arbetet som familjehem meningsfullt, hanterbart och begripligt?

Förslag till ytterligare forskning

Det skulle vara intressant att utgå från ett salutogent synsätt och verkligen undersöka vad det är som gör att vissa socialtjänster och socialsekreterare uppfattas på ett positivt sätt. Hur arbetar dessa människor för att familjehemsföräldrarna ska känna sig förstådda och respekterade i sitt behov av stöd, och hur påverkar familjehemsföräldrarnas välmående det placerade barnet?

Det finns aktuella studier som visar på att familjehemsplacerade tonåringar i överlag har en låg skolprestation. Det skulle vara intressant att undersöka hur stor betydelse familjehemsföräldrarnas kunskap och stöd har för de familjehemsplacerade barnen som har en lyckad skolgång. Hur gör dessa familjehemsföräldrar för att det ska fungera?

Många familjehemsföräldrar vill lära sig mer om både strategier för att hantera barns agerande, sitt eget mående, få en förståelse för de biologiska föräldrarnas agerande. Hur kan utbildningar utformas för att vara funktionella för familjehemsföräldrar?

Det finns en ”allmän” uppfattning att familjehemsföräldrar inte kan få A-kassa om uppdraget avbryts. Vad händer om socialtjänsten verkligen informerar om den nya lagändringen som ger familjehemsföräldrar en möjlighet att få A-kassa? Om familjer blir medvetna om lagen, kommer det leda till att fler väljer att bli familjehem när det finns en möjlighet att försöka under några månader utan att riskera sin ekonomi efteråt?

Kan ett nationellt styrdokument, utformat som BBIC fast för familjehemsföräldrar, göra att de lagar och rekommendationer som gäller familjehemsvården följs av alla kommuner i Sverige?

Referenser

- Arbetsdepartementet. (2009). *Förändringar i arbetslöshetsförsäkringen- stöd till personer som varit långvarigt sjukfrånvarande och familjehemsföräldrar. Prop. 2009/10:49*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur
- Barnombudsmannen. (2011). *Bakom fasaden, barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*. Stockholm: barnombudsmannen.
- Brown, J D. (2007). Foster parents perceptions of factors needed for successful foster placements. *Journal of Child & Family Studies, 17, 538-554*.
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Chamberlain, P., Price, J., Reid, J. & Landsverk, J. (2008). Cascading implementation of a foster and kinship parent intervention. *Child Welfare League of America, 87(5), 27 – 48*.
- Cherry, D J., Orme, J G. & Rhodes, K W. (2009). The available time scale: Measuring foster parent's available time to foster. *National Association of social workers, 33(3), 146-158*.
- Denuwelaere, M. & Bracke, P. (2007). Support and conflict in the foster family and children's well-being: A comparison between foster and birth children. *Family Relations, 56(1), 67-79*.
- Forsberg, C & Wengström, Y. (2008). *Att göra systematiska litteraturstudier*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gassne, J. (2008). *Salutogenes, KASAM och socionomer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Havik, T (1999). Gjerum, B, Grøholt, B & Sommerschild, H (red) *Att bemästra*. Stockholm: Sfp; Svenska föreningen för psykisk hälsa.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs universitet, instruktionen för socialt arbete.
- Höjer, I & Nordenfors, M. (2006). *Att leva med fostersyskon*. Göteborgs universitet, instruktionen för socialt arbete.
- Killén, K. (2008). *Barndomen varar i generationer*. Stockholm: Studentlitteratur.
- King, K A., Kraemer, L K., Bernard, A L. & Vidourek, R A. (2007). Foster parent's involvement in authoritative parenting and interest in future parenting training. *Journal of Child & Family Studies, 16, 606-614*.
- Kyhle Westermark, P. (2009). *MTCF- en intervention för ungdomar med beteendeproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Länsstyrelsen i Västra Götaland. (2008). *Tillsyn av familjehemsvården, granskning i 11 kommuner/stadsdelsnämnden. Rapport 2008:64*. Göteborg: Länsstyrelsen i Västra Götaland, socialenheten.
- Murray, M M., Southerland, D., Farmer E M. & Ballentine. (2010). Enhancing and adapting treatment foster care: Lessons learned in trying to change practice. *Journal of Child & Family Studies, 19, 393-403*.
- Nordenfors, M. (2006). *Ett reflexivt syskonskap*. Göteborgs universitet, instruktionen för socialt arbete.

Orme, J G., Cuddeback, G S., Buehler, C., Cox M E. & Le Prohn, N S. (2007). Measuring foster parent potential: Casey foster parent inventory – applicant version. *Research on Social Work Practice*, 17(1), 77-92.

Regeringskansliet, arbetsdepartementet. Prop. 2009/10:49, 2009.

Regné, M. (2006). *Familjebilder*. Göteborgs universitet, instruktionen för socialt arbete.

Riksdagens revisorer. (2001). *Familjehemsvården* 2001/02:16 . Stockholm: Riksdagens revisorer.

Socialstyrelsen.(2006). *Barn och unga i socialtjänsten, utreda, planera och följa upp beslutande insatser. Artikelnr: 2006-101-6*. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen.(2006). *Om barnet behöver ny vårdnadshavare. Artikelnr: 2006-101-9*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialdepartementet. (2010). *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Prop: 2009/10:232*. Stockholm: Regeringskansliet.

Sveriges kommuner och landsting (SKL), Cirkulär 10:73, 2010.

Van Camp, C M., Montgomery, J L., Vollmer T R., Kosarek, J A., Happe, S., Burgos, V & Manzillo, A. (2008). Behavioral parent training in child welfare: Maintenance and booster training. *Research on Social Work practice*, 18(5), 392-400.

Widerberg, K.(2001). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Internetbaserade källor, alla sidor besöktes under senare delen av maj 2011.

<http://www.iaf.se/> Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF)

<http://www.regeringen.se/sb/d/8270#> Arbetsmarknadsdepartementet

<http://www.skl.se/> Sveriges kommuner och landsting (SKL)

<http://www.socialstyrelsen.se/oppnajokforelser/barnochunga> öppna jämförelser om barn och ungdomsvård 2010

<http://www.vr.se/2.5b24e27d107949d9e3880000.html> vetenskapsrådets hemsida, forskningsetiska principer.

<http://www.familjeforum.com/index.php?p=1> KEEP och MTCF

Referenslista telefonsamtal, under senare delen av maj 2011.

Regeringskansliet

Sveriges kommuner och landsting (SKL)

Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF)

Bilagor

Bilaga 1

Lästringe 9 februari 2011

Till dig som är familjehemsförälder

Jag heter Eva-Lena Edholm och skriver en D uppsats vid barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Jag är sedan nio års familjehemsförälder och vill kombinera den erfarenheten med min teoretiska kunskap till att genomföra en studie utifrån unik, de är experter på sina upplevelser och sina behov av stöd och har i och med detta en bättre insyn i familjehemsvården än någon annan.

Syftet med min studie är att få mer kunskap om vad familjehemsföräldrar behöver för att en placering ska anses som lyckad för alla parter. Jag vill intervjua många familjehemsföräldrar från olika delar av Sverige och är avståndet för stort kan intervjun göras per telefon. En intervju innebär ett personligt möte, där ni väljer tid och plats för att med egna ord ge din uppfattning om vad det innebär att vara familjehemsförälder. Det är väldigt positivt om jag får möjlighet att intervjua alla föräldrar i familjehemmet, jag kommer att intervjua en person åt gången. Intervjuerna beräknas ta ungefär 20 minuter.

Samtalet kommer att spelas in för att materialet i efterhand ska kunna bearbetas på bästa sätt. Det som berättats kommer endast att användas i min studie och alla intervjuade kommer att vara anonyma och kan inte identifieras i efterhand.

Ditt deltagande är frivilligt och du har när som helst rätt att avbryta din medverkan.

Jag vill gärna att du kontaktar mig för att hitta en intervjutid som passar eller om du har några frågor.

Vänliga hälsningar

Eva-Lena Edholm
xxxxxx@xxxxxxxxxx
070-XXX XX XX

Bilaga 2

Frågor inför intervju av familjehemsförälder.

Datum för intervju: _____

Man _____ Kvinna _____ Ålder _____

Hur länge har ni haft familjehemsbarn? _____

Antal placerade barn sammanlagt: _____ Antal placerade barn just nu: _____

Nätverkshem (är barnet som är placerat släkt med familjehemsföräldrarna)

Ja _____ Nej _____

Min utbildning:

Grundskola _____ Gymnasiet _____ Högskola/universitet _____

Annat, vad? _____

Jag arbetar just nu som:

_____

Jag arbetar heltid _____

Jag arbetar 75 % _____

Jag arbetar halvtid eller mindre _____

Jag är hemma på heltid _____

Jag studerar _____

Vad jag vet om kommunala riktlinjerna:

_____

Vem har gett mig den informationen?

_____

Jag är helt nöjd med det stöd jag får från socialtjänsten?

Ja _____ Nej _____

Bilaga 3

Intervjufrågor till familjehemsföräldrar.

1 . Nu frångår vi din verklighet och fokuserar oss på hur uppdraget som familjehemsföräldrar skulle kunna vara. Hur skulle du beskriva en placering av ett familjehemsbarn/tonåring som lyckad för alla parter?

2.I denna lyckade placering, vad fick du som familjehemsförälder för stöd från socialtjänsten när det gällde:

Utbildning

Handledning

Arvode och omkostnad

Avlastning

De biologiska föräldrarna.

Nätverk (tex andra familjehemsföräldrar, föreningar)

3. Hur kan socialtjänsten hjälpa dig för att uppdraget som familjehemsförälder ska kännas meningsfullt, begripligt och hanterbart?

4.Vi fortsätter att låtsas: Om du fick ett väldigt bra stöd som familjehemsförälder från socialtjänsten, hur skulle det stödet påverka dig?

5.Hur skulle ett bra stöd påverka ditt uppdrag som familjehemsförälder om du ser 5 år framåt?

6.Om du var den som bestämde över Sveriges all familjehemsvård, hur skulle du göra för att familjehemsföräldrar skulle uppleva samhällets stöd?

7.Nu återvänder vi till verkligheten och jag undrar vilket stöd/brist på stöd du som familjehemsförälder får från socialtjänsten på riktigt?

8.Hur tror du att det stöd du faktiskt får påverkar dig som familjehemsförälder nu?

9. Hur skulle ett bra stöd påverka ditt uppdrag som familjehemsförälder om du ser 5 år framåt?

10.Om du fick säga vad du vill till dem som bestämmer över familjehemsvården, vad skulle du vilja säga till dem just nu?

Bilaga 4

Följdfrågor till intervju med familjehem

Jag vet ungefär vad familjehemsföräldrar önskar, ni har berättat en del om hur det fungerar i verkligheten med den placering som du har just nu men jag är mer nyfiken. Kan du vara snäll och svara på de här frågorna och skicka tillbaka dem till mig så fort som möjligt. Du behöver bara svara så enkelt som möjligt, det här är bara kompletteringsfrågor.

Kom ihåg att du är anonym i uppsatsen och att det är viktigt att du svarar så ärligt som du kan.

Man_____ kvinna_____

Tycker du att du just nu har ett bra samarbete med socialen? Ja _____ mindre bra _____ nej _____

Känner du just nu att socialsekreteraren verkligen lyssnar på det du säger och att det leder till att han/hon ger dig det stöd du behöver?

Ja _____ Mindre bra _____ Nej _____

Har du möjlighet till extern handledning, dvs prata med någon som inte är involverad i din situation där du känner att du kan prata fritt om det placerade barnet, socialsekreterarna osv.?

Ja _____ Nej _____

Har du grupphandledning, dvs en grupp av familjehemsföräldrar får prata i grupp med en handledare? Ja _____ Nej _____

Får du den utbildning, föreläsningar, handledning som du skulle vilja ha?

Ja _____ Hur ofta? _____

Nej _____

Finns det en möjlighet för dig att vara med i ett nätverk av andra familjehem?

Ja, jag har fått hjälp genom socialen att hitta andra familjehem _____

Ja, Jag har fått hitta ett nätverk av andra familjehem själv _____

Nej _____

Nej, jag behöver inte något nätverk nu _____

Tycker du att din socialtjänst arbetar för att göra det bästa för det placerade barnet?

Ja _____

Nej, jag tycker att de biologiska föräldrarna får styra för mycket _____

Nej _____ För att: _____

_____

Är du nöjd med det arvode som du får just nu? Ja_____ Nej_____

Är du eller har du varit tjänstledig med inkomstbortfall?

Ja_____ Hur länge? _____ Tjänstledig ungefär i procent_____

Nej_____

Tycker du att du får ersättning för extra kostnader?

Enkelt, socialen förstår mig precis _____

Ganska enkelt, jag visar kvitto och får ersättning _____

Det är för komplicerat, mycket intyg hit och dit _____

Nej, de förstår inte min situation _____

Får du extra omkostnadsersättning vid tex. Lov för att täcka matkostnad?

Ja_____ Nej_____

Har du avlastning som fungerar?

Ja, barnet åker till sina biologiska föräldrar varje månad _____

Ja, avlastning i annan form varje månad_____

Ja, avlastning någon gång ibland _____ Hur ofta? _____

Nej, avlastningen fungerar inte alls. _____